فەقێ قادری هەمەوەند لە بەڵگەنامەکانی قاجاریدا

Faqe Qadri Hamawand in Qajar Documents

Feqê Qadirê Hemewend di belgenameyên Qacarî de

هێمن عومەر ئەحمەد*

پوختە

لەنێو مێژووی ئەدەبی کوردیدا و بەتایبەتی شیعری کلاسیك کۆمەڵێك شاعیرمان هەن تا ئێستاش چەند لایەنێکیان ژیانیان هەر بە تاریکی ماونەتەوە و زانیاریی لەبارەیانەوە زۆر کەمە، بەتایبەت شاعیرانی سەدەی نۆزدە. یەکێك لەو ڕێگایانەی کە ڕۆڵی گرنگی لە پەیداکردنی زانیاریی لەسەر کۆمەڵگەی کوردی بەگشتی و مێژووی ئەدەبەکەی بەتایبەتی هەیە ، بریتییە لە دەستخەت و بەڵگەنامەکان. ئەم توێژینەوەیە لە ڕوانگەی بەڵگەنامەکانی قاجارییەوە تیشك دەخاتە سەر چەند لایەنێکی ژیانی یەکێك لە شاعیر و سەرۆك هۆزەکانی کورد، کە ئەویش فەقێ قادری هەمەوەندە، تێیدا بەشێك لە چالاکییەکانی و هاتن و چوونی لە سەر سنووری عوسمانی-قاجاری و جوڵانەوە و یاخیبوون و شەڕەکانی باس دەکات، لەگەڵ کردنە کوردی هەموو ئەو بەڵگەنامانەی کە لەم توێژینەوەدا بەکارهێنراون.

وشەی کلیلی: فەقێ قادری هەمەوەند، مێژووی ئەدەبی کوردی، سنووری عوسمانی و ئێرانی، بەڵگەنامەی قاجاری

ABSTRACT:

Faqe Qadri Hamawand in Qajar Documents

There are cetain poets in the history of Kurdish literature whose some aspects of their lives have not been known yet and there is little information about them, this is particularly true for nineteenth century poets. One important way to reach to this information about Kurdish community in general and the history of Kurdish literature in particular is through getting access to

Genre/Cure: Research Article/ Gotara Lêkolînî

Received/ Hatin: 20/05/2021

Accepted/ Pejirandin: 09/12/2021

Published/ Weşandin: 28 /12/2021

ORCID: 0000-0003-1985-95128

Plagiarism/Întîhal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via ithenticate plagiarism website./ Ev gotar herî kêm ji aliyê 2 hakeman ve hatiye nirxandin û di malpera întîhalê ithenticate re hatiye derbaskirin.

* Dr, **Zanîngeha Soranê.** Hewlêr-Kurdistan/ Îraq. Herwiha mamosteyê mêvan li Zanîngeha Bingolê. hemin.ahmad@soran.edu.iq, hahmad@bingol.edu.tr

manuscripts and documents .This study in this respect ,through the use of Qajar documents ,focuses on some aspects of one of the Kurdish poets and tribal leader who is known as Faqe Qadri Hamawand .This research discusses part of his activities, movements on the border of Ottoman-Qajar ,his rebellious moves and fights as well as translating all these documents which are used in this study.

Keywords: Faqe Qadri Hamawand ,History of Kurdish Literature ,Border of Ottoman and Iran ,Qajar Documents

١. پێشەکی

کورد وەك هەر نەتەوەیەکی تری دەر و دراوسێی چەند هۆز، تیرە، زار و شێوەزاری هەیە، هەموو ئەو جۆرانە دابەشی سەر ناوچەی جۆراوجۆر بوونە و هەر یەکەیان بەشێك لە مێژووی نەتەوەکە پێك دێنن. ئەگەر چی تا ئێستا مێژووی هۆز و پێکهاتەکانی کورد بە تەواوی نەنووسراوەتەوە و ئەوەی هەیە زیاتر مێژووی زارەکیی و بۆچوونی گەریدە و ڕۆژهەڵاتناسەکانە، بەڵام دوای ڕووخانی میرنشینەکانی کورد، ڕۆڵی هۆز و تیرەکان باشتر بەدەرکەوت و هەر یەکەیان لە جوگرافیایەکەی خۆیدا هەوڵی پاراستنی بەرژەوەندییەکانی خەڵك و خاك و هۆزەکەی داوە. بەشێك لەو سەرۆك هۆزانە یان خۆیان خوێندەوار و زانا بوون، یان پاڵپشتی کەسانی خوێندەواریان کردووە، بۆیە لە ڕێی شیعر و ئەدەبیاتەوە هەندێ جار مێژووی هۆز و تیرەك تا دەگاتە بەشێك لە نەتەوە ڕەنگی داوەتەوە.

جوگرافیای هۆزی هەمەوەند کە چەمچەماڵ و دەوروبەری بووە لە نزیك کەرکووك، ناوچەیەکی ستراتیژی و گرنگ بووە و شوێنی کێشمەکێشمی هۆزگەلی جیاواز و دەبەریەکڕاچوون بووە لەگەڵ دەسەڵاتداران، بەتایبەتیش لە چوارچێوەی دەسەڵاتی عوسمانیدا شوێنێکی نزیك سنووری دەسەڵاتی ئێران بووە، بۆیە هەمیشە ناوچەیەکی گەرمی نێوان ئەو دوو دەسەڵاتە گەورەیەی ناوچەکە بووە. گەڕان بەدوای ئەرشیڤی وڵاتانی ناوچەکە بەگشتی و قاجاری و عوسمانییەکان بەتایبەتی، زۆر لایەنی تاریکی مێژووی نەتەوایەتیمان ڕووناك دەکەنەوە، لەنێویشدا مێژووی جوڵانەوە، ڕووداو و کەسایەتییەکان زیاتر ڕۆشن دەبنەوە.

فەقێ قادری هەمەوەند یەکێك لە شاعیرانی سەدەی نۆزدەمە و وەك کەسایەتییەك تەنیا بە شیعر و نووسینەکانی نەناسێنراوە، بەڵکو لەگەڵ هۆزەکەیدا ناوی دەهێنرێ و ڕابەرێکی گەورەی هۆزەکەی و کەسایەتییەکی دیاری ناوچەکە بووە. دوای نەمانی میرنشینی بابان ئەو ناوێکی دیاری ناوچەکەیە و زۆرترین کێشمەکێشمی لەگەڵ هەر دوو دەسەڵاتی قاجاری و عوسمانیدا هەبووە. بۆیە لە پاڵ بەرهەمەکانی، بەڵگەنامەی وڵاتانی دراوسێ یارمەتیدەر دەبن بۆ ڕوونکردنەوەی بەشێك لە ژیانی ئەو کەسایەتییە.

ئەم توێژینەوەیە (فەقێ قادری هەمەوەند لە بەڵگەنامەکانی قاجاریدا) هەوڵی داوە لە ڕێی گەڕان لەنێو ئەرشیڤخانەی ئێراندا تیشك بخاتە سەر بەشێك لە ژیانی سیاسیی ئەو شاعیر و سەرۆك هۆزەی کورد و لە ماوەی ئەو چەند ساڵەی کە گرفتی لەنێو عوسمانییەکاندا بۆ دروست دەبێ، پەنا دەباتە بەر قەڵەمڕەوی قاجارییەکان و لەوێشدا زۆربەی ژیانی لەسەر سنووری نێوان ئەو دوو دەوڵەتە دەبێت و

بەشێك لە تێكهەڵچوونەكانی لەگەڵیان تا دەگاتە بریندارىبوونی و گەلەكەمۆكی لەسەر كردنی لەنێوان عوسمانی و قاجارییەكان و هەوڵی دانوستانی و چوونی بۆ ناوچەی زەهاو و لورِستان و پەیوەندیی لەگەڵ جوامێرخانی هەمەوەند و هۆز و تیرە كوردییەكانی سنووری دەسەڵاتی قاجاری، هەموو ئەمانە لەم توێژینەوەدا تیشكیان دەخرێتە سەر.

توێژینەوەكە وێڕای ناساندنێكی كورتی ژیانی فەقێ قادر و هۆزەكەی، لە ڕوانگەی بەڵگەنامەكانەوە هەڵوێست و ڕوانینەكانی دەخاتە ڕوو و دەقی ئەو نامانە كە لەنێوان حاكمی كرماشان و جوامێرخان سەبارەت بە بوونی فەقێ قادر لە سنوورەكە و ململانێی عوسمانی- قاجاری بۆ بەرژەوەندییەكانیان و یەكبوونیان بۆ سەركوتكردنی جوڵانەوەكەی فەقێ قادر و هاوەڵانی نیشان دەدات. لەگەڵ ئەوەشدا بۆ یەكەم جار دەقی هەموو بەڵگەنامەكان لە ڕێی ئەم توێژینەوە دەكرێنە كوردی.

بە ئومێدی ئەوەی ئەمە دەستپێكێك بێ بۆ دۆزینەوەی زانیاریی لەبارەی كەسایەتی، جوڵانەوە، هۆز و ناوچە كوردییەكان لە ڕێی بەڵگەنامەكانەوە و دواتریش بەو هۆیەوە بەشێكی تر لە مێژووی ئەدەبیمانی پێ بنووسرێتەوە.

٢. كورتەی ژیانی فەقێ قادر

تا ئێستا سەبارەت بە ناسنامەی فەقێ قادر، هیچ بەڵگەنامەیەكی ئەوتۆ نەدۆزراوەتەوە و ئەوەندەی هەیە پشت بە دیوانەكەی بەستراوە و ئەویش لە ڕێگەی شیعرەكانییەوە شاعیر خۆی ئاماژەی بە هەندێ زانیاریی كردووە و لە ڕێی بەڵگەنامەكانەوە تەنیا دەتوانرێ زانیاریی لەبارەی جوڵانەوەكانی پەیدا بكرێ. لە ڕێی شیعرەكانییەوە ئەوە بەدیار دەكەوێت كە ناوی عەبدولقادر كوڕی ڕەسووڵ جوامێرە و لە تیرەی چەلەبیی نێو هۆزی هەمەوەندە:

ئەگەر مەپەرسان ئێسم موئەللیف

عەبدولقادرەن زەلیل و زەعیف

ئەسڵم هەماوەند، زەلیل و خوارم

مونتەزیر لوتف حەیی دادارم

یان:

عەبدولقادرەن ئێسم و ئەوسافم

نە زەنجیرەی زەنب قەید و ئێنسافم

ئەسڵم هەماوەند فیرقەی چەلەیی

داروون جە ڕەسووڵ جوامێر نەسەبی

شوێن و ساڵی لەدایکبوونیشی بەتەواوی ڕوون نییە، ئەوەندە هەیە لە شیعرێکیدا کە لەخۆبۆتەوە ئاماژەی بەوە داوە کە پەنجا ساڵ لەمەوبەر لەدایك بووە، کتێبەکەشی ساڵی ١٢٩٧ی کۆچی نووسیوە، بەو گوێرە بێ ساڵی لەدایکبوونی دەکاتە ١٢٤٧ی کۆچی،(**مودەڕیس، م & عەبدولکەریم، ف، ٢٠٢١: ٥١**) کە بەرامبەر (١٨٣١-١٨٣٢)ی میلادی دەوەستێت. ئەگەر چی گیو موکریانی ساڵی لەدایکبوونەکەی بە ١٢٣٥ی ڕۆمی نووسیوە. بەڵام بەڵگەی دەقی شیعرەکە بەهێزترە.

فەقێ قادر (بە ئەندازەی ئەو ڕۆژە خوێندنی لای خوێندەواران گەیاندووە تا پلەیەکی بەرز. لە کاتی لاویدا تووشی دڵداریەکی بەجۆش بووە، کوورەی دڵ و دەروونی بە ئاگری ئەو گڕوتینە سووركراوەتەوە... لە ناوەڕاستی ژیانیدا بەهۆی جموجۆڵ و بگرە و بەردەی کەسوکارەکەیەوە تووشی بەندیخانە بووە. لە بەندیخانەدا تووشی دینداری بووە و زۆر وتاری دینی و دەروێشی هەیە)(**موکریانی، ٢٠١٩: ٢٤٨**).

لەبارەی قۆناغەکانی ژیانیشی، ئەگەر چی لە ڕوانگەی شیعرەکانییەوە لە پێشەکیی دیوانەکەدا ئاماژە بۆ هەندێ لایەنی ژیانی کراوە، بەتایبەتی ئەو ساڵانەی لە بەندیخانەدا بووە. بەڵام ئەم توێژینەوە لە ڕوانگەی بەڵگەنامەکانەوە چەند لایەنێکی دیکەی ژیانی ئاشکرا کردووە و کورتەیەکی لە شێوەی کرۆنۆلۆژیایەکدا لە بەشێکی ئەم توێژینەوەدا دانراوە.

هەر چی سەبارەت بە ژیانی ئاوارەیی فەقێ قادر و دوورخستنەوەی بۆ کیشوەرێکی دیکە، ئەمەش گەنگەشەی لەسەرە، بۆچوون هەیە بۆ بەنغازی (لیبیای ئێستا) دوورخراوەتەوە و هەنیش پێیان وایە لە ئەدەنەی تورکیا کۆچی دوایی کردووە. لەنێو بەڵگەنامەکانی عوسمانیشدا (تا ئێستا) شتێکی ئەوتۆ لەو بارەوە نەدۆزراوەتەوە.

خەڵکی نێو هۆزی هەمەوەند پێیان وایە کە فەقێ قادر وێڕای ئەوەی یەکێك بووە لە سەرۆك هۆزەکانی هەمەوەند، لە هەمان کاتیشدا قائیمقامی چەمچەماڵ بووە، بەڵام هیچ بەڵگەنامەیەکی عوسمانی و قاجاری ئەمە پشتڕاست ناکاتەوە. لە بەڵگەنامەیەکی عوسمانیدا باس لەوە دەکات کە ئەو ئەندامی ئەنجومەنی شارەکە بووە: من پازدە ساڵ ئەندامی ئەنجومەنی قەزای چەمچەماڵ بوومە و وەك هەر فەرمانبەرێکی تر موڵك و ماڵم هەبووە و بە بڕی نزیکەی چل هەزار قڕووش خانووێکم لەو شارە دروست کردووە. ماڵەکەم هەمووی دەستی بەسەرداگیراوە و تاڵان کراوە. خۆم و خانەوادەکەشم بۆ (دەرنە) دوورخراوینەتەوە. ئەو حاڵەش والییەکان پێی دەزانن و نووسراوی ڕەسمیش لای خۆم هەیە و قائیمقامییەتی دەرنەش تەسدیقی کردووە و ئەو گەواهینامەیە درابووە حەزرەتی کاك ئەحمەدی شێخیش. لە بەڵگەنامەکەدا هاتووە کە داواکارییەکەی عەبدولقادر بە زمانی فارسی بووە و بەشی وەرگێڕانی بابی عالی پوختەکەی وەرگێڕاوەتە سەر زمانی تورکی، بێ ئەوەی وێنەی دەقە فارسییەکە لەگەڵ دۆسیەکە دابنرێت. مێژووی ناردنی نامەکەی عەبدولقادر بۆ وەزارەتی ناوخۆ ١٨ی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٣٠٤ی ڕۆمییە، کە دەکاتە ١٨٨٨/١٢/٣٠ی میلادی (٠٠٣٩٢,٠٠٠٤٠,٠٠١.HR.TO).

لەنێو دیوانەکەدا و لە چەند شیعرێکدا دژایەتی خۆی بۆ عوسمانییەکان دووپات دەکاتەوە و بەشێك لە شیعرەکانیشی لە زیندانی عوسمانییەکان لە موسڵ، کەرکووك و بەغدا نووسوە. لەگەڵ

ئاماژەدان بە بەشێك لەو مێژووانەی کە زیندانی بووە. ئەمەش تا ڕادەیەك پارێك لە مێژووی ژیانی تایبەتی فەقێ قادر ڕوون دەکاتەوە.

٣. ناساندنێکی کورتی هۆزی هەمەوەند

پێکهاتەی کۆمەڵگەی کوردی وەك گەلانی ناوچەکە لە هۆز و تیرە و زار و شێوەزاری جیا پێك هاتووە، ئەم هۆز و چینە کۆمەڵایەتییانە بەدرێژایی مێژوو و ڕۆڵی کاریگەرییان لە ناوچەکە بەگشتی و لە لایەنی کارگێڕیی دەڤەرەکەدا هەبووە و هەر کاتێك سیستەمێکی کارگێڕیی وەك میرنشین هاتۆتە کایەوە، ئیدی ڕۆڵی هۆز و تیرەکان کەمتر بۆتەوە و لە نەمانی سیستەمی کارگێڕێی و بەڕێوەبردندا هەر تیرە و خێڵێك بەرژەوەندی و داب و نەریتی خۆی پاراستووە و هەر ئەمەش بۆتە جێی سەرنجی ڕۆژهەڵاتناسان و وەك سیمایەکی هەمەڕەنگی نێو کۆمەڵگەی کوردی تەماشا کراوە. لە لایەکی دیکەوە ئەوەی سەبارەت بە باشووری کوردستانە لە دوای نەمانی ئەمارەتی بابان، تیرە و هۆزەکان هەوڵیان داوە لە ڕێی بەرژەوەندییەکانیانەوە بوونی خۆیان بپارێزن و ڕۆڵیان لەنێو هۆز و ناوچەکە بە کاریگەریی بمێنێتەوە.

بەشێك لەو هۆز و تیرانە چالاکتر بوونە و لە هەمبەری هێزەکانی تردا زیاتر خۆگر بوونەوە و بە هەندێ خەسڵەت لەوانی تر جیاکراونەتەوە. ئەمەش بۆتە جێی سەرنجی بیانییەکان، کە یەك لەو هۆزانە هۆزی هەمەوەند بووە، تەنانەت لە چاوی ڕۆژهەڵاتناسێکی وەك ئیدمۆنزەوە (هەمەوەند ئەگەر چی لە هۆزە بچوکەکانی باشووری کوردستانن، بەڵام تا ساڵی ١٩٢٥یش لە بەناوبانگترین جەنگاوەرەکان بوون، دەگوترێ ئەوان لە سەدەی هەژدەوە لە ئێرانەوە هاتوون و لە خاکی ئێستایان (کە چەمچەماڵ و بازیانە) نیشتەجێبوونە و شێوەی ئاخاوتینان لە ئاخاوتنی کرماشان دەچێ. هەر لە سەرەتاوە بوونە پشتیوانی بابانییەکان و شەڕیان لە دژی عوسمانییەکان دەست پێکرد، دوای ڕووخانی ئەمارەتی بابانیش، ئەوانە بوونە بەربەست و دڕکی بەر پێی عوسمانیەکان. هەمەوەندەکان چەند ساڵان لە شوێنی خۆیان دەربەدەر بوونە و شوێنگۆڕییان کردووە، سنووریان دەرباز کردووە و تا قەسری شیرین لە زەهاوەوە چوونە.. هەر دوو حکومەت لە دەستیان پەرێشان بوونە، تا کار گەیشتۆتە ئەوەی کوڕە گەورەی ناسرەدین شاری قاجاری وا بە باش دەبینێ کە جوامێر ئاغای هەمەوەند وەك حاکم و دەستەڵاتداری ناوچەی زەهاو دابمەزرێنێ)**(ادمونز، س، ٢٠٠٢: ٧٨).**

هاتنی ئەم هۆزە لە ئێرانەوە، نەك هەر لە چاوی توێژەرە بیانییەکانەوە، بەڵکو لە دیدی نووسەر و توێژەرانی کوردیش پشتڕاستکراوەتەوە. ئەوەتا عەلائەدین سەجادییش ئەمە لە مێژووی زارەکییەوە وەردەگرێ و دەنووسێ:

لە دەوروبەری ساڵانی ١٧٠٠ی میلادی (خودادەشەل) ناوێك لە عەشرەتی هەمەوەندی دەوروبەری کرماشان بەناوبانگی شێخ ڕەزای هەنگەژاڵەوە لە هەوارگەی خۆی ئەپەڕێ و بە ناو بانی زەهاودا دێ

بۆ بناری پێنجوێن و ئەچێتە دێی هەنگەژاڵە بۆ لای شێخ و ئەبێ بە دەروێشی شێخ ڕەزا و ماوەیەکی پێ ناچێ شێخ لە عەشرەتی تیلەکۆ ژنێکی بۆ دێنێت. خواداد لەم ژنە چوار کوڕی ئەبێ، یادگار، کە پێیان وتووە چەلەبی، ڕەمەزان، ڕەشید، سەفەر. زۆری پێ نەچووە ئەم بەرەبابە لە گوندی هەنگەژاڵەوە بار ئەکەن و ئەچنە دەشتی بازیان و شاری چەمچەماڵ بە ناوی چەمچەماڵی کۆنە شوێنی خۆیان لە دەوری کرماشان و بێستون کە سوڵتاناواشیان پێ وتوە ئاوا ئەکەنەوە و تیایدا دائەنیشن. ئەمانە وردە وردە پەرە ئەستێنن و هەر چوار تیرەکەی هەمەوەند: چەلەبی بەگزادە، ڕەمەوەند، ڕەشەوەند و سەفرەوەند دروست ئەکەن و ناو و ناوبانگێکی باش لە دەشتی بازیانا پەیدا ئەکەن. تەنانەت ئەفسانەیەك لەناو هەمەوەندەکانا هەیە کە گۆیا لەو سەردەمەدا کە خواداد لە لای شێخ ڕەزای هەنگەژاڵە بووە شەوێك خەوێك ئەبینێ لە خەویا ئاگرێك لەسەر ئەندامی نێرینەی بڵێسە ئەسێنێ و بەر ئەبێتە ئەو شاخ و داخە، هەر چەندە ئەکەن بە کەس ناکوژێتەوە. بەیانی خەوەکەی بۆ شێخ ئەگێڕێتەوە، شێخ پێی ئەڵێ لە نەتەوەی تۆ عەشرەتێکی ئازا و گەورە ئەکەوێتەوە. هەر لەبەر ئەمەش بووە کە ئەو ژنە تەپلەکۆییەی لێ مارە کردووە.

لە ڕاستیدا عەشرەتی هەمەوەند تاریخێکیان لە لاپەڕەی کوردەواریدا گێڕاوە و بە ئازاترین عەشرەتی کورد بەناوبانگ بوون، دوو حکومەتەکەی ڕۆم و عەجەمیان گەلێ جار تووشی دەردی سەری کردووە و هەر لە داویشیان دەرنەهاتوون! پیاوی وەکو شەریف هەمەوەند و جوامێر بەگزادە[1]یان لێ هەڵکەوتووە، کە ئەم جوامێرەیان داستانێکی لە حکومەتی ئێرانا هەیە و لەپاشا لە لایەن محەمەد حسێن خان حسام الملکەوە لە ١٨٨٥ بە فێڵ کوژرا. ژنەکانیشان ئازا و تفەنگچی و شۆڕەسوارن. شوێنی دانیشتنی ئەم عەشرەتە بەینی کەرکووك و سولەیمانییە. لای ڕۆژهەڵاتیان ڕووباری باسەڕەیە و لای ڕۆژاوایان قەڵاسێوکە و لای جنوبیان جەباری و لای شیمالیان تاسڵوجەیە.(عەلائەدین، ١٩٥٢: ٥٤٤-٥٤٦)

ئەم خەسڵەتانەی هۆزی هەمەوەند کە پێی جیاکراونەتەوە لە هۆزەکانی تر، وای کردووە لە شوێنێکی دووری ناوچەی شارەزوور کە لە سەنتەری دەستەڵاتی عوسمانی نزیکیش نەبووە، بەڵام ببنە جێی باس و خواسی عوسمانییان و نەك هەر ئەمە بەڵکو ببنە هۆی سەرئێشەش بۆ دەسەڵاتەکە، تەنانەت دەگاتە ئەوەی کە دووربخرێنەوە بۆ نزیك لە ناوەندی عوسمانی و تورکنشینی وەك ئەدەنە و دواتر هەر بەوەش ناوەستن و بۆ کیشوەری ئەفریقا و بەنغازی و دەرنەی لیبیا دەگوازرێنەوە.

٤. کۆچی فەقێ قادر بۆ ناوچەی زەهاو و پەیوەندیی بە جوامێرئاغاوە

هەڵکەوتەی جوگرافیی هۆزی هەمەوەند لە نزیك سنووری دەسەڵاتی ئێران بووە و چەمچەماڵ، شێروانە و سەرپێلی زەهاو و کرماشان بە یەك هێڵ حسێب کراوە و هەر کە هەمەوەندەکان هەر فشارێکیان لەلایەن عوسمانییەکانەوە لێدەکرا، ڕاستەوخۆ بەرەو سنوورەکانی ئێران دەکشان. بۆیە

1 - مەبەست جوامێرخانە.

زۆرترین پەیوەندییان بە عەشیرەتەکانی ناوچەکە هەبووە، کە لە نێوان ئەوان و ئێرانیشدا بەگشتی عەشیرەتی جاف لە هەردوو دیوەکەدا هەبووە.

زۆرترین کێشمەکێشمی عەشیرەتی هەمەوەند لە سەردەمی حکومڕانی ظل السلطان (١٨٥٠-١٩١٨ز)دا بووە، بەتایبەت لە ناوچەی کرماشاندا. بۆیە هەر کاتێك عوسمانییەکان و قاجارییەکان بۆ وەدەرنانی فەقێ قادر و دارودەستەکەی ڕێکدەکەوتن، ئیدی دەبوایە فەقێ قادر شەڕی هەر دوو ئیمپراتۆر بکات و هەندێ جاریش ناچار دەبوو کە خۆی ڕادەستی عوسمانییەکان بکاتەوە.

بەر لە چوونی فەقێ قادریش جوامێرخان لە ئێران بووە و دەوڵەتی قاجاری ئەوی وەك پارێزەرەی سنووری قاجاری دەستنیشان کردووە و لە سەردەمێکدا وەك حاکمی سەرپێلی زەهاو حسێبی بۆ کراوە. ماوەیەکی باش ئەحمەدوەندەکان بۆ ئێرانیش بووبوونە خەمێکی گەورە و ئەگەر لە بەرژەوەندیی ئێران کاریان نەکردبایە، دەبوا ئێران هەموو هەوڵێك بدات بۆ لەناوبردنیان، چونکە بە مەترسییەکی گەورەی دادەنان و تەنانەت لە هەندێك باردا کرماشان لەبەر هەمەوەندەکان وەك هەرێمێکی سەربەخۆ حسێبی بۆ دەکرا[2] و ئێران هەمیشە بە مەترسیی لەسەر ئاسایشیی وڵاتەکەی دەزانین. بۆیە یەك لە کارە هەر لەپێشینەکانی حکومەتی ظل السلطان چارەی کێشەی هەمەوەندەکان بوو، کە نزیکەی حەوت ساڵی خایاند.

لە مانگی زولقەعیدەی ساڵی ١٣٠٣ی کۆچی]بەرامبەر مانگی ئابی ١٨٨٦ ی میلادی[فەقێ قادر لەگەڵ سوارێکی زۆری هەمەوەندەکان لە دەوروبەری زەهاو جێگیر بوون. لەگەڵ ئەوەی هەمەوەندەکان پەیوەندییەکی دێرینیان لەگەڵ ئەو ناوچەیەدا هەبووە و پێشتر لە ئێرانەوە هاتبوون، بۆیە داوایان لە دەوڵەتی ئێران کرد کە مۆڵەتیان بدەن و بمێننەوە، بەڵام ئیدارەی ویلایەتی کرماشان و ئیدارەی سەر سنوور و لە سەرووی هەموویانەوە جوامێرخان کە یەکێ بوو لە نزیکانی فەقێ قادر و هەمەوەندەکانی هاتوو، لەلایەن ظل السلطان ـەوە سەرپشك کرابوون کە چارەسەرێك بۆ کێشەی هەمەوەندەکان بدۆزنەوە. باشترین سەرچاوە بۆ زانینی هەواڵی فەقێ قادر و هەمەوەندەکان لەو ساڵانەدا ڕۆژنامەی (فرهنگ)»ـە کە وردەکاریی هەواڵەکانی ئەوانی لەسەر لاپەڕەکانی خۆی تۆمارکردووە. لە ڕۆژنامەکەدا هاتووە کە فەقێ قادر ماوەی مانگێك زیاتر نەمایەوە و جوامێر بە فشاری حسام الملك[3] هەوڵی ئەوەی دا کە فەقێ قادر لە خاکی ئێران دەربکات، ئەگەر چی حکومەتی ئێران هێزی سەربازیی لە عەشیرەتەکانی ئەو ناوچەیە دروست کردبوو، لەوانە فەوجی زەنگەنە، چوارسەد سواری سنجابی، کەلهوڕ، گۆران، کولیایی.... لەگەڵ ئەوەشدا چونکە ئەوانەی لەگەڵ فەقێ قادر بوون ژمارەیان ئەوەندە زۆر نەبوو، پێویستی بەو هەموو هێزە نەدەکرد و ئەرکەکە خرایە ئەستۆی جوامێر، لەگەڵ ئەوەشدا حسام الملك باوەڕی تەواوی بە جوامێر نەبوو و پێی وابوو ئەوان لە سەرەوە

2 - ظل السلطان ئەم ڕاستییەی لە بیرەوەرییەکانی خۆی نووسیوە و وای داناوە کشانی هەمەوەندەکان بۆ نزیك کرماشان وەك هەرێمێکی سەربەخۆی لێهاتووە و توانایەکی لەڕادەبەدەریان هەیە. بڕوانە (مطلبی، 1397: 62).

3 - حسام الملك حکومڕانی کرماشان بوو، لەلایەن ظل السلطانەوە لە ساڵی 1302ی کۆچی لە کرماشان دەست بەکاربوو، لە سەردەمی حکومڕانی ئەودا زۆر لە کەسایەتی عەشیرەتەکانی ئەو ناوچەیە گیران و کوژران. (مطلبی، 1397: 65)

دوژمنایەتی یەکتر دەکەن و لە بنەوەش دۆستی یەکترن. بۆیە فەوجەکانی گۆرانی خستە حاڵەتی ئامادە و سەد سواری کولیایی و پەنجا سواری تایەفەی خەمانی سەر بە عێلی کەلهوور و سێ دەستە لە فەوجی عاشقلووی ناردنە سەر سنوور، ئەمەش نەك هەر بۆ بەڕەنگاربوونەوەی فەقێ قادر، بەڵکو بۆ بەڕەنگاربوونەوەی سیتەسەرییەکان[4] و ڕەشەوەندییەکانیش بوو، کە دواتر سیتەسەری و ڕەشەوەندیش لە جوامێرخان جیابوونەوە و بوونە هاوپەیمانیی باجەلانەکان و لە بەرامبەر جوامێرخان وەستانەوە. ئەو ماوەیە حکومەتی ئێران و بەتایبەتیش حسام الملك ی حاکمی کرماشان شەڕی کوردەکانی هەر بە کوردەکان دەکرد و سەرەتا ویستی بە جوامێرخان سنووری سەرپێلی زەهاو بپارێزێ، بەتایبەت لە دەستی هەمەوەندەکان، بەڵام دواتر هەر بە دەستی هەمەوەندەکانیشەوە گرفتار بووبوون.

دوا جاریش گەیشتنە ئەو بڕوایە کە بە تەنیا ناتوانن شەڕی هەمەوەندەکان بکەن، بۆیە حسام الملك لە هەمبەر جوامێرخان سێ کاری خستنە بەرنامەی خۆی، یەکەمیان نێوانی فەقێ قادر و جوامێرخان تێك بدات، دووەم سیتەسەر و ڕەشەوەند لە جوامێر بکات و بیانخاتە نزیکی لەشکری دەوڵەت، سێیەم ناچار ببێ کە هاوکاریی لەگەڵ دەوڵەتی عوسمانی بکات و بەیەکەوە بەسەر هەمەوەندەکان زاڵ بن، چونکە بە تەنیا بە یەك دەوڵەت هەمەوەندەکان لەنێو ناچن، تەنانەت لە بەڵگەنامەکەدا هاتووە ئەگەر لایەکیان بیست هەزار کەس بن و لایەکەی تر بەشدار نەبێ، ئەوا شەڕەکە هیچ ئەنجامی نابێت. دواتریش ئەو هاوکارییە دروست دەبێ و لە ئەنجامدا لە ساڵی ١٣٠٤ی کۆچی حسام الملك لەشکرێکی نۆسەد چەکداری کە لە ٥٠٠ سوار و چوار دەستە سەرباز پێك هاتبوو بەرەو دەوروبەری زەهاو ڕۆیشتن، تا هەمەوەندەکانی ئەو دەوروبەرە لە سنوور ئاودیو بکەن، ئەگەر چی کارەکە بە ئاسانی کۆتایی پێ نەهات، بەڵام بە ئاودیوکردنی هەمەوەندەکان لە خاکی ئێرانەوە بۆ خاکی عوسمانی، ئیتر چەرمەسەرییەك و ناخۆشییەکی زۆر ڕووی لە هەمەوەندەکان کرد، چونکە لە خاکی عوسمانیشدا چاکیان بەسەر نەهات و دووچاری بەڵا و کێشەی گەورە بوونەوە و هەموویان لەیەکتر جیاکردنەوە و بە جۆرێك هەندێکیان قۆڵبەست کردن و هەندێکی دیکەشیان بۆ ناوچەی جیا جیای بن دەسەڵاتی عوسمانی بۆ دەوروبەری ماردین دوورخستنەوە.[5]

لەنێو ئەو چەند بەڵگەنامەیەی قاجاریدا کە هاوکاتە لەگەڵ جووڵانەوەکەی فەقێ قادر، هەندێ زانیاریی هەن کە دەبنە پاڵپشت بۆ بەڵگەنامەکانی عوسمانییش و زۆر ڕاستیی پشتڕاست دەکەنەوە. لەوانە:

4 - سیتەسەر، (سیتەبەسەر)یان پێدەڵێن، محەمەد ئەمین زەکی بەگ پێی وایە سیتەبەسەر تێکەڵ هەمەوەند بووە و ئەسڵەکەی جافە و نزیکەی 160 ساڵێکە لەگەڵ ئەم عەشیرەتەیە و ئەم عەشیرەتە هیچ ئیرتباط و موناسەبەتی لەگەڵ ئەحمەدوەندی ئێران نییە کە ئێستا ئەخلاق و عەقائیدی گۆڕاوە و بووەتە شیعە، وە بەعزەن ئیدیعای موناسەبەت لەگەڵ هەمەوەنددا ئەکا. بڕوانە (زەکی بەگ، م، 2005: 138).

5 - بۆ زیاتر زانیاریی لەو بارەیەوە، بڕوانە توێژینەوەی (مطلبی، 1397).

٥. باوەڕی ئێرانییەکان بە ناکۆکیی فەقێ قادر و جوامێرخان

قاجارییەکان پێیان وایە لە سەرەتای هاتنی فەقێ قادرەوە، جوامێر هەواڵیان لێ دەشارێتەوە و یان بە جۆرێکی دیکە نایەوێ خۆی تووشی شەڕی ئەو خزمانەی بکات، ئەگەر چی قاجارییەکان عەشیرەتی دیکەی ناوچەی کرماشانیش لەو شەڕە تێوەدەگلێنن و بەهۆی ئەوەی جوامێریش ئەرکەکەی پاراستنی سنوور بووە، زۆرترین ئەرك دەکەوێتە سەر شانی ئەو. لە بەڵگەنامەیەکدا کە مێژووی ٨ـی ڕەبیعی دووەمی ساڵی ١٣٠٣ـی کۆچیی]کە دەکاتە بەرامبەر ١٨٨٦/١/١٤ی میلادی[لەسەر نووسراوە، حسام الملك ـی حاکمی کرماشان نامە بۆ تاران دەنووسێ و ئاماژە بە چەند خاڵێك دەکات، لەوانە:

١-وا دیارە قاجارییەکان چاوەڕوانی ئەوە بوونە کە محەمەد پاشاش ڕێگری بەردەم جووڵانەوەکەی فەقێ قادر بێ، بەڵام فەقێ قادر و حەمە سلێمان بەپێی ڕێنمایی محەمەد پاشا جووڵاونەتەوە و ئەویش لای خۆی پاراستوونی. (محهمهد پاشا، حەمە سلێمان و چەند کهسی دیکەی لە هاوڕێکانی ئازاد کرد و پێی گوتن لەبەر ئەوەی کە ئێوە بەگوێرەی قسهی من هاتوون ئیدی حەقم بەسەرتانەوە نییە، بەڵام دوای ئهمە ئەگەر دووبارە شەڕ و ئاژاوە بنێنەوە، لە هەر کوێ بن، دهتانگرم و دهتانکوژم)[6].

٢-بەدرێژایی ئەو ماوەیە فەقێ قادر و حەمە سلێمان یارمەتیی یەکتریان داوە و تاڵی و سوێرییان بەیەکەوە چەشتووە. لەو ماوەیەدا قاجارییەکان زانیاریی تەواویان لەسەر شوێنی نیشتەجێبوونیان نەبووە و هەمیشە تامەزرۆی ئەوە بوونە بزانن لەکوێن و چی دەکەن! (حەمە سلێمان و فەقێ قادر بە حوکمی ئهوەی کە ئهحمهدوەند/ هەمەوەند بوون هەر چییان کردووە بە هاوکاریی یەکتر کردوویانە. دوای ئهمانە گرنگ ئهوەیە کە بزانین لە کوێن و چیان لە بن سەردایە؟)[7].

٣-قاجارییەکان هەستیان کردووە کە جوامێر ڕاستییەکەیان پێ ناڵێت و ڕەنگە بکەوێتە بەر کاریگەریی خزمایەتی، ئەگەر چی جوامێر زانیارییەکی گشتی دەدات، بەڵام هێشتا لای ئەوان جێی گومانە. (تەلەگرافێکم لە جوامێرخانەوە بەدەست گەیشتووە و هێشتا دیار نییە ڕاست بێت یان درۆ) [8]. جوامێریش چاوەڕوانی فەرمانی قاجارییەکانە و ئەو زانیارییە دەدات کە فەقێ قادر و هاوڕێکانی لای بەگزادەکانی جافن.

لە لایەکی دیکەوە جوامێریش هەست بەوە دەکات کە قاجارییەکان باوەڕی پێناکەن، بەتایبەت لە مەسەلەی فەقێ قادردا، بۆیە لە نامەیەکدا بۆ حسام الملك، جوامێر دەڵێ: هەواڵی فەقێ قادر و حەمە سلێمان لای منە و بەڕاستی و دوور لە هیچ فێڵێک عهرزتان دەکەم کە ئهوان هیچ کات دهخالەتیان نەکردووە[9].

---

6 - سازمان و اسناد کتابخانهء ملی ایران (ساکما): پروندهء 7866/ 295، ص 152.

7 - سەرچاوە و لاپەڕەی پێشوو.

8 - سەرچاوە و لاپەڕەی پێشوو.

9 - سازمان و اسناد کتابخانهء ملی ایران (ساکما): پروندهء 7866/ 295، ص 310.

٦. پێوەندیی عوسمانی و قاجارییەکان بۆ سەرکوتکردنی فەقێ قادر و هاوڕێکانی

لە قۆناغی دوای نەمانی میرنشینە کوردییەکان، دەرفەتێکی باش دەڕەخسێ بۆ ئەوەی عوسمانییەکان و قاجارییەکان ڕێکبکەون کە پێکەوە دژایەتی جوڵانەوەکانی کورد بکەن. بەتایبەت بزاڤی ئەو عەشیرەتانەی کە کەوتبوونە سەر سنووری نێوان هەر دوو لا.

دوای ئەوەی عوسمانییەکان لە سەرکوتکردنی جوڵانەوەکەی فەقێ قادر دەگەنە بنبەست و دەشزانن کە فەقێ قادر و هاوەڵەکانی پەنایان بۆ ئێران بردووە، ترسی ئەوەشیان هەیە وەك جاران هەمەوەندەکان لە ئێرانەوە هێرش بکەنەوە سەر عوسمانییەکان و کێشە و سەرئێشەیان بۆ دروست بکەنەوە، بۆیە ناچار دەبن لە ڕێی باڵیۆزخانەی عوسمانییەکان لە تارانەوە پەیوەندیی بە دەسەڵاتی تاران بکەن و هەوڵی ئەوە بدەن بە هەماهەنگیی یەکتر وا لە فەقێ قادر بکەن کە هیچ ڕێگەیەکی نەبێ و بەناچاریی بگەڕێتەوە بن دەسەڵاتی عوسمانییەکان.

لە بەڵگەنامەیەکی عوسمانیشدا کە مێژووی ١٨٨٦/١٠/٢٢ی میلادی لەسەرە، خانەی وەرگێڕانی بابی عالی نووسراوەکەی نووسیوە کە ئاماژە بە نووسراوی ظل السلطان و ئێرانییەکان دەکات لە ڕێی سەفارەتی عوسمانییەوە وەزارەتی دەرەوەی عوسمانییان لێ ئاگادارکردۆتەوە کە ئەوان؛ فەقێ قادر و هاوەڵەکانیان لە خاکی ئێران وەدەرناوە و ئەو چەکدارانە پەنایان بۆ چیاکانی سەر سنوور بردووە. هەروەها ئاماژەش بەوە دەدەن کە فەقێ قادر و هاوەڵانی بۆ خاکی ئێران و خەڵکەکەیشی بوونەتە جێی مەترسی (٠٠١٠٤,٠٠٠٦٤,٠٠١.HR.TO). ئەمەش ئەوە دەسەلمێنێت لەو ساڵەدا هەوڵی عوسمانی و ئێرانییەکان گەیشتۆتە ڕادەی هەماهەنگییەکی باش بۆ ڕاوەدوونانی فەقێ قادر و هاوەڵانی.

سەرەتا فەقێ قادر و حەمە سلێمان لای محەمەد پاشا[10] دەبن لەسەر سنوور و هەوڵی ئەوە دەدەن کە بچنەوە نێو خاکی ئێران. عوسمانییەکان ئاگاداری ئێرانییەکان دەکەنەوە و پێناخۆشی خۆیان ڕادەگەیەنن بەوەی کە فەقێ قادر بچێتە نێو خاکی ئێران، بۆیە ئێرانییەکان لە ڕێی حاکمی کرماشان و جوامێرخانەوە هەمیشە لەسەر هێڵن بۆ ئەوەی بزانن کە ئاخۆ فەقێ قادر هاتۆتە نێو خاکی ئێران یان نا؟ (أمین السلطان[11] بە تەلەگراف بە حاکمی]کرماشانی[گوتبوو کە عوسمانییەکان دژی دەخالەتی فەقێ قادرن، دەبێت ئەوە بسەلمێنی، یان ئەگەر لە خاکی ئێران بێت تا دهریاننهکەن نابێت لە ئەسپی خۆتان دابەزن)[12].

---

10 - ئەم محەمەد پاشایە محەمەد پاشای داغستانییە کە هاتبووە خانەقین بۆ نێوەندگیریی عوسمانی و هەمەوەندەکان. هەر وەك ئەمین زەکی بەگ ئاماژەی پێداوە. بڕوانە (زەکی بەگ، م، 2005: 142)

11 - میرزا عەلی اصغر خان اتابك اعظم، کوڕی ئاغا محەمەد ئیبراهیم، لە پیاوانی سەردەمی ناسرەدین شای قاجار بوو، کە لە ساڵی 1310ی کۆچی گەیشتە تەختی سەدارەت و تا کوشتنی ناسرەدین شا لە ساڵی 1313ی کۆچی هەر لەو پۆستەی مایەوە. دوای ئەوەی کە مزەفەرەدین شا بووە شا، ئەوی لە تەخت لادا و دواتر جارێکی دیکە لە ساڵی 1316ی کۆچی هاتەوە سەر تەخت و تا ساڵی 1321 هەر لە تەختی سەدری ئەعزەم مایەوە. لەو ساڵەدا دەستی لە کار کێشایەوە و بەرەو ئەوروپا چوو. لە کاتی محەمەد عەلی شا هاتەوە و زۆری پێ نەچوو لە ساڵی 1325ی کۆچی کوژرا. (دهخدا، لغت نامە).

12 - سازمان و اسناد کتابخانەء ملی ایران (ساکما): پروندەء 7866/ 295، ص 310.

جوامێر هەمیشە هەوڵ دەدات ئەوە نیشان بدات کە عوسمانییەکان بەنیازی ئاژاوەیەکی گەورەن و نابێ دەوڵەتی ئێران باوەڕ بە هەموو شتێکیان بکات، چونکە پێی وایە عوسمانییەکان بە پاساوی فەقێ قادر مەرامی دیکەیان هەیە، بۆیە دەیەوێ ئەو هەماهەنگییەی نێوان عوسمانییەکان و ئێرانییەکان بە گرنگییەوە نیشان نەدات. بەتایبەتی لە مەسەلەی هاتنی فەقێ قادر بۆ ئێران، جوامێر دەیەوێ بابەتەکە بشارێتەوە و ئەوەندەی بۆی بکرێ هەواڵەکە بەدروستی نەگەیەنێ، ئەمەشی لەبەر گیانی فەقێ قادر و هاوەڵەکانیەتی. بۆیە هەر لە ساڵی ١٣٠٢ی کۆچییەوە کە هێشتا ڕەوشەکە زۆر خراپ نەبووە، جوامێر لە نامەیەکدا بۆ دەسەڵاتی ئێران دەنووسێ: سهبارەت بە ڕۆیشتن و هەڵاتنی فەقێ قادر هەروەك عەرزتانم کرد و دووپاتی دەکەمەوە کە لە خاکی ئێران نین و عوسمانییەکان خەریکی دەستێوەردانن و دوژمنەکان بە ئێوەیان ڕاگەیاندووە کە فەقێ قادر لە ئێرانە. داواکارم بۆ ڕوونکردنەوەی ئەم کێشەیە، کەسێك بنێرن تا بزانن فەقێ قادر لە کوێیە؟ ئەگەر لێرە بوو قۆڵبەستی بکەن. عوسمانییەکان دەیانهوێ لەم نێوانەدا فەقێ قادر لە زەهاو کارێکی خراپ بە ناوی منهوە بکات، بەم جۆرە لە فەقێ قادر ئاگادار نین[13].

لە بەڵگەنامەیەکی دیکەدا جوامێر نکوڵی لەوە دەکات کە فەقێ قادر هاتبێتە خاکی ئێران و ئەو بانگەشەیەی عوسمانییەکان بە درۆ لە قەڵەم دەدات و داوا دەکات با نوێنەر بێت تا نیشانی بدەم و بۆی ڕوون بکەمەوە کە فەقێ قادر لە خاکیی عوسمانییەکانە نەك ئێرانییەکان. بۆیە نامە بۆ (امین السلطان) ی تاران دەنووسێ:

دەمەوێ بڵێم، کە پێشتر فەرمووتان؛ ئەگەر فەقێ قادر لە خاکی ئێرانەوە بهرەو خاکی عوسمانی ڕۆیشتووە بۆمان بسهلمێنن، لەم پێشنیازە باشتر نابێت. جهنابی (معتمد حسین علی مقامباشی) هاتوونە قهسر[14]، بە هەر شێوەیەك ئێوە وا بکەن کە دوو ڕۆژ لە قهسر بمێنێتهوە، تا منیش سەبارەت بە فەقێ قادر بۆتانی بسهلمێنم کە چۆتە خاکی عوسمانی و ئهوانیش پێتان بڵێنەوە سهبارەت بە درۆیەکان و دەوڵەتی عوسمانی و نکوڵی ئهوانتان سهبارەت بەو مەسەلەیە بۆ ڕوون بکەمەوە[15]. ئەم نووسراوەش مێژووی ٨ ی ڕەبیعی دووەمی ساڵی ١٣٠٤ی کۆچی]بەرامبەر ٤/ ١/ ١٨٨٧ی میلادی[لەسەر نووسراوە.

عوسمانییەکانیش سوورن لەسەر ئەوەی لەو مێژووەدا فەقێ قادر لای جوامێرە. لە بەڵگەنامەیەکدا کە مێژووی ٢٤ی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٣٠٢ی ڕۆمی]بەرامبەر ٥/ ١/ ١٨٨٧ی میلادی[، لەسەرە، ئاماژە بەوە دەدا کە فەقێ قادری سەرۆکی هەمەوەند و هاوەڵەکانی لەگەڵ جوامێر لە بن سایەی حکومەتی ئێرانین و حکومەت دەیانپارێزێ(٠٠١٥.MV).

13 - سازمان و اسناد کتابخانهء ملی ایران (ساکما): پروندهء 7866/ 295، ص 326.

14 - مەبەست قەسری شیرینە.

15 - سازمان و اسناد کتابخانهء ملی ایران (ساکما): پروندهء 7926/ 295، ص 90.

٧. شوێنی مانەوەی فەقێ قادر و هاوەڵانی لە خاکی ئێران

بەگوێرەی بەڵگەنامەکانی قاجاری، سەرەتا کە فەقێ قادر و حەمە سلێمان و هاوەڵانی هاتوونەتە خاکی ئێران، لەسەر سنوور نزیك سەرپێلی زەهاو نیشتەجێ بوون و داوای ڕەزامەندیی ئێرانییەکانیان کردووە و ئەو ناکۆکییەی نێوان ئێرانییەکان و عوسمانییەکان هۆکار بووە بۆ ئەوەی بتوانن لەوێ بمێننەوە. لەو نامەیەی کە لە کرماشانیشەوە بۆ تاران نێردراوە ئەو شوێنە ئاشکرا کراوە کە گوندی شێخانە، (لە ڕۆژی دووەمی مانگی زولحیججە فەقێ قادر و حەمە سلێمان و چەند کهسی تر لە بەگزادەکان نزیک بە ١٥٠ سوار لە خاو و خێزانیان لە خاکی عوسمانییەوە بهرهو ئێران هاتوون و لە شێخان دانیشتوون و تا ئێستا هیچ خراپەیەکیان نهبووە و بێدهنگ لەوێ دانیشتوون) [16].

دواتر شوێنی خۆیان دەگۆڕن و ئەو مانەوەیش لە لای حکومەتی ئێرانەوە بەڕەزامەندیی و هاوکاریی جوامێری دەزانن. (بە پێی ڕاپۆرتێك کە لە سەرپێلی زەهاوەوە هاتووە فەقێ قادر و عهشیرهتەکەی لە حۆرێن و شێخان جوڵاون و هاتوونە جگیران کە تا سهرپێلی زەهاو یەک فهرسهخ و نیوە. جوامێرخان بەهۆی ئهوەی کە ئهمانە هاوعهشیرهتی خۆیەتی و لەگەڵیان باشە و بەچاکیی هەڵسوکهوتیان لەگەڵ دەکات. لهوانهیە جوامێر ئهوانی هان دابێت کە بهرەو ئێران بێن بەڵام ئەو بە ئاشکرایی ئهوە ڕهت دهکاتەوە[17]).

فەقێ قادر و حەمە سلێمان پێش ئەوەی بچنە نێو خاکی ئێرانیش لە بەشی خاکی عوسمانیدا بوون و لە شێروانە و بنکوڕە نیشتەجێ بووبوون[18] و لە شێروانە لای محەمەد پاشا و لە بنکوڕەش لای شێخ محەمەد عارف بوون.

٨. فەقێ قادر و داوای بەڵێن لە بابیعالیی عوسمانی

بۆ گەڕانەوەی فەقێ قادر بۆ بن دەسەڵاتی عوسمانی، محەمەد پاشا هەوڵی نێوەندگیریی دەدات و فەقێ قادر و حەمە سلێمان لە خاکیی ئێران دەردەچن و لای محەمەد پاشا دەمێننەوە. ناوبراو بەڵێنی سەلامەتبوونیان پێ دەدات، بەڵام ئەوان داوای نووسراوێکی ئیمزاکراوی بەرپرسانی باڵای عوسمانی دەکەن. ئەمەش لە نامەیەکی حسام الملك ی حاکمی کرماشان بەدیاردەکەوێت کە بۆ نەسروڵڵا خانی ناردووە: (بەپێی نووسینهکان و ڕاپۆرتهکانی جوامێرخان، کە سەبارەت بە فەقێ قادر و حەمە سلێمان هاتوون، باس لهوە دهکەن و بەگوێرەی هەواڵ و نووسینهکان کە لە خانهقینهوە گهیشتوون، حەمە سلێمان لەگەڵ محهمهد پاشا دیدارێکی هەبووە و محهمهد پاشا سوێندی خواردوە و بەڵێنی پێ داون، بەڵام ئهوان بەڵێن و گفتی والی و موشیری بهغداد و بابیعالییان دهوێت. هەروەها بههۆی ئهوە کە هێشتا بەڵێن و گفت و ئیمزای ئهوان نەهاتووە و هێشتا ماون و چاوەڕێی ئیمزای ئهوانن، ههر کات

16 - سازمان و اسناد کتابخانهء ملی ایران (ساکما): پرونده‌ء 7926/ 295، ص 152.

17 - سازمان و اسناد کتابخانهء ملی ایران (ساکما): پرونده‌ء 7926/ 295، ص 152.

18 - بڕوانە بەشی دەقی بەڵگەنامەکانی قاجاری لەم کتێبەدا.

هەواڵی ڕاستم بە دهست گهیشت و مەرجەکان قبوڵ بکەن، ئینشاڵڵا بۆتان دهنێرم[19]).

ئەم داوایەی فەقێ قادر کە مێژووی ٢٢ی ڕەبیعی یەکەمی ساڵی ١٣٠٤ی کۆچیی لەسەرە]بەرامبەر ١٩/ ١٢/ ١٨٨٦ی میلادی[، دوو لایەنی مێژووییمان بۆ ڕوون دەکەنەوە، کە بریتین لەمانەی خوارەوە:

یەکەم: وا دیارە پێشتر چەند جاری تر فەقێ قادر و هاوەڵانی گەڕاونەتەوە و کاربەدەستانی عوسمانی لە ناوچەکەدا هیچیان لەبەر دەست نەڕۆیشتووە و خاوەنی بەڵێنی خۆیان نەبوونە، بۆیە ئەوان دەیانەوێ لە سەرووتر و لە پلەی والیی بەغدا یان بابیعالییەوە بە ڕەسمیی ببەخشرێن.

دووەم: ئەم داواکارییە لێزانی و هۆشیاریی فەقێ قادر و هاوەڵانی دەسەڵێنێ، کە زۆر لێزانانە سیاسەتیان کردووە و تەنانەت بە تەنیا ئیمزای محەمەد پاشایان قبوڵ نەکردووە و لە فێڵی عوسمانییەکان گەیشتوون و ویستوویانە خۆیان و ماڵباتەکانیان سەلامەت بن. ئەگەر چی کۆتاگەڕانەوەی هەمەوەندەکان لە ئێرانەوە، چارەنووسیان بۆ وڵاتانی تر و ئاوارەیی و دەربەدەریی دەبێت.

٩. کرۆنۆلۆژیای بەشێك لە ژیانی فەقێ قادر لە ڕوانگەی بەڵگەنامەکانی قاجارییەوە

ساڵی ١٨٨٥ جوامێرخان لە قەسری شیرینەوە نامە بۆ جاجروودی ناوەندی دەسەڵاتی قاجارییەکان دەنێرێ و دڵنیایان دەکاتەوە کە فەقێ قادر لە خاکی ئێران نییە و باس لەوە دەکات کە فەقێ قادر و دارودەستەکەی ویستوویانە لە زەهاو کاری خراپ بکەن و ناوی ئەو لەکەدار بکەن.

١٨٨٦/١/١٤ بەپێێ هەماهەنگیی عوسمانی و قاجارییەکان، هەواڵ بۆ جوامێر هاتووە کە فەقێ قادر لە بنکوڕەی نزیك خانەقینە لە ماڵی شێخ محەمەد عارف.

مانگی ئابی ساڵی ١٨٨٦ی میلادی فەقێ قادر لەگەڵ سوارێکی زۆری هەمەوەندەکان لە دەوروبەری زەهاو جێگیر بوون.

لە ١٣/ ٩/ ١٨٨٦ی میلادی، حسێن سەرباز نامە بۆ شاهەنشای قاجاری دەنووسێت و دڵنیایی ئەوەی دەداتێ کە فەقێ قادر لە خاکی ئێران نەماوە و ئیدی جارێکی تر نایەنەوە ئێران. باس لەوەش دەکات کە عوسمانییەکان بانگەشەی ئەوە دەکەن کە فەقێ قادر لە ئێرانە، ئەگەر فەقێ قادر بە بانگهێشتی جوامێر و دارودەستەکەی بێتە ئێران، ئەوا دەردەکەوێت کە قسەی عوسمانییەکان ڕاستە.

مانگی ١٠ی ساڵی ١٨٨٦ فەقێ قادر و هاوەڵەکانی دوای شەڕێکی زۆر لەگەڵ دەوڵەتی قاجار، بەرەو چیاکانی سنوور دەچن.

١٨٨٦/١٠/٣٠ فەقێ قادر و هاوەڵەکانی هەوڵ دەدەن بچنە لای حوسێن قولی خان ی والیی لوڕستان.

---

19 - سازمان و اسناد کتابخانهء ملی ایران (ساکما): پروندهء 7866/ 295، ص 354.

١٨٨٦/١١/٢٨ فەقێ قادر لای محەمەد پاشای عوسمانییە.

١٩/ ١٢/ ١٨٨٦ی میلادی فەقێ قادر لای محەمەد پاشا بۆ هاتنەوەی داوای بەڵێنی بابیعالی دەکات.

لە مانگی دوازدەی ساڵی ١٨٨٦ی میلادی بەپێی ڕاپۆرتەکانی قاجاری فەقێ قادر هێشتا هەر لە خاکی ئێراندایە.

چەند ڕۆژێك پێش مێژووی ٦/ ١٢/ ١٨٨٦ی میلادی، لە کرماشانەوە بۆ تاران ڕاپۆرت نێردراوە و تێیدا باسی ئەوە کراوە کەسێك بەنهێنی هاتۆتە ماڵی جوامێر لە قەسر و لهو دانیشتنە پاسەوانی سنووریش ئامادەبوو و دهیهویست کاربهدهستان لە حکومهتی عوسمانی بپاڕێنهوە کە فەقێ قادر ببهخشن و نێوانگیری و لایەنگریی بکەن بۆ ئهم مهسهلهیە، یان ئاگایان لە فەقێ قادر ببێت. فەقێ قادر خۆی بەڵێن دهدات کە خزمەتکار بێت. بە هەر حاڵ ئێستا فەقێ قادر لەگەڵ هەمەوەندهکان بە پێچهوانهی ڕەزامەندیی حاکمی کرماشان هاتوونەتە قهسر[20].

هەر لەم مانگەدا عەشیرەتی ڕەشوەند و سیتەسەر بۆ دەرکردنی فەقێ قادر چوونەتە پاڵ جوامێر.

هەر لەم مانگەدا شەڕ لەنێوان فەقێ قادر و جوامێر دروست دەبێ و لەو شەڕەدا وێڕای بریندار بوون لە هەردوو لا، ئەسپەکەی جوامێریش لەو شەڕەدا بریندار دەبێ[21].

لە ٢١/ ١٢/ ١٨٨٦ حسام الملك نامە بۆ ناوەندی دەسەڵاتی قاجار لە جاجروود دەنێرێ و ئاماژە بەوە دەکات کە فەقێ قادر و حەمەسلێمان لای محەمەد پاشان لە شێروانە، ئەمە بەگوێرەی قسەی جوامێر، بەڵام گومان لە قسەی جوامێر دەکەن و هیوادەخوازن کە وتەکانی جوامێر لەوبارەوە ڕاست بێت.

هەر لەم مانگە ڕاپۆرتەکانی ئێران هەواڵیان هەیە کە فەقێ قادر خاکی ئێرانی بەرەو خاکی عوسمانی جێهێشتووە و لەو بارەوە داوای دڵنیابوونەوە لە بەرپرسانی سەر سنوور دەکەن.

سەرەتای ساڵی ١٨٨٧ فەقێ قادر داوای هاتنەوە بۆ خاکی عوسمانی دەکات.

لە مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٨٨٧ لە تارانەوە نامە بۆ حسام الملك ی حاکمی کرماشان دێت و داوای دڵنیابوونەوە دەکات لە مانەوەی فەقێ قادر و حەمەسلێمان، لەگەڵ ئەوەشدا هەڕەشە دەکات کە ئەگەر تا ئێستا نەیانتوانیبێ فەقێ قادر و حەمەسلێمان لە خاکی ئێران دەربکەن ئەوا حسام الملك و جوامێر لەو کارەدا بەرپرسیارن.

١٨٨٧/٢/٨ فەقێ قادر و دووسەد کەس لە هاوەڵانی خۆیان ڕادەستی عوسمانییەکان کردۆتەوە.

---

20 - سازمان و اسناد کتابخانهء ملی ایران (ساکما): پروندهء 7866/ 295، ص 332.

21 - سازمان و اسناد کتابخانهء ملی ایران (ساکما): پروندهء 7866/ 295، ص 332.

١٠. ئەنجام

لەم کورتە لێکۆڵینەوەیە گەیشتینە ئەم ئەنجامانەی خوارەوە:

-حکومەتی قاجاری فەقێ قادر و هاوەڵەکانی بە مەترسیی بۆ سەر خاکی ئێران زانیوە و هەوڵیداوە لە ڕێی عەشیرەتە کوردەکانی ناوچەی کرماشان و لەنێویشیدا جوامێرخانی هەمەوەند پەلاماری فەقێ قادر و هاوەڵەکانی بدات و لە خاکی ئێران وەدەریبنێن.

-دەوڵەتی عوسمانی لە گرتنی فەقێ قادر و هاوەڵانی بێهیوا بووە و لە ڕێی باڵیۆزەکەی لە تاران هەماهەنگی لەگەڵ ئێران کردووە بۆ ئەوەی بە هەر جۆرێك بێت فەقێ قادر و هەمەوەندەکان لە خاکی ئێران وەدەربنێن.

-فەقێ قادر لە سۆنگەی ئەوەی چەند جاری تر گەڕاوەتەوە بن دەسەڵاتی عوسمانی، بەڵام باوەڕی بە بەڵێنەکانیان نەبووە، بۆیە مەرجی دواگەڕانەوەکەی نووسراوی ڕەسمیی بابیعالی یان والیی بەغدا بووە. ئەمەش هۆشیاریی و لێزانی فەقێ قادر لە ئاست نەیارەکانی نیشان دەدات.

-محەمەد پاشای داغستانی نێوەندگیریی لەنێوان فەقێ قادر و عوسمانییەکاندا کردووە و لەگەڵ ئەوەشدا ماوەیەك فەقێ قادر و هاوەڵەکانی لە سنووری دەسەڵاتی محەمەد پاشا لە شێروانە و بنکوڕە داڵدەدراوە.

-ئێرانییەکان زۆر بەوریاییەوە مامەڵە لەگەڵ جوامێر ئاغا دەکەن و باوەڕ بەوە ناکەن کە جوامێر دژایەتی فەقێ قادر بکات، بۆیە چ بە هەڕەشە و چ بە ڕاپۆرتەکانیان ئەوە ناشارنەوە و هەمیشە لە پەیوەندییەکانی ئەو دوو کەسایەتییە بەگومان بوونە.

١١. سەرچاوەکان

أدمونز، س.ج. (٢٠٠٢). کرد ترك و عرب، ترجمة جرجیس فتح الله، اربیل: اراس.

دهخدا، ع . (١٣٤٢). لغت نامه دهخدا، تهران: ؟.

زەکی بەگ، م. (٢٠٠٥) تاریخی سلێمانی و وەڵاتی، ئامادەکردنی ڕەفیق صالح، بەرگی سێیەم، سلێمانی: ؟.

سجادی، ع. (١٩٥٢). مێژووی ئەدەبی کوردی. بەغدا: مەعارف.

مطلبی، م، (١٣٩٧). مسئلهء احمدوندها در دورهء حکومت ظل السلطان بر کرمانشاهان (١٢٩٨-١٣٠٥ق)، فصلنامهءگنجینه اسناد. ٦١-٧٨. ؟

مودەڕیس، م.ع & عەبدولکەریم، ف. (٢٠٢١) کۆمەڵەی شیعری فەقێ قادری هەمەوەند، ئامادەکردنەوە و ڕێکخستنەوەی کاروان عوسمان خەیات، سۆران: دەستنووسخانەی زانکۆ.

موکریانی، گ. (٢٠١٩). گوڵچنی گیو، ئامادەکردنی کوردستان موکریانی، هەولێر: ڕووداو.

بەڵگەنامەی عوسمانی:

HR.TO.00392.00040.001

MV.0015

بەڵگەنامەی قاجاری:

سازمان و ساناد کتابخانهء ملی ایران (ساکما): پروندهء ٧٨٦٦/ ٢٩٥، ص ١٥٢.

سازمان و ساناد کتابخانهء ملی ایران (ساکما): پروندهء ٧٨٦٦/ ٢٩٥، ص ٣١٠.

سازمان و ساناد کتابخانهء ملی ایران (ساکما): پروندهء ٧٨٦٦/ ٢٩٥، ص ٣٢٦.

سازمان و ساناد کتابخانهء ملی ایران (ساکما): پروندهء ٧٩٢٦/ ٢٩٥، ص ٩٠.

سازمان و ساناد کتابخانهء ملی ایران (ساکما): پروندهء ٧٩٢٦/ ٢٩٥، ص ١٥٢.

سازمان و ساناد کتابخانهء ملی ایران (ساکما): پروندهء ٧٨٦٦/ ٢٩٥، ص ٣٥٤.

دەقی وەرگێڕدراوی بەڵگەنامەکانی قاجاری

لە تارانەوە بۆ کرماشان[٢٢]

مانگی ڕەبیعی یەکەمی ساڵی ١٣٠٤ ـی کۆچی

مقرب الخاقان[23] جوامێرخان! ئەرێ حاڵ و دەنگوباستان چۆنە؟ خەریکی چین؟ بە پێی دەستووری (الامر المقدس الاعلی) بڕیار وابوو ئێوە دوو کار بکەن و لە ڕێی تەلەگرافهوە باسی بکەن و گفت و بەڵێنیشتان داوە. یەکێك لەو بەڵێنانە ئهوهیە فەقێ قادر لەگەڵ عەشیرەتەکەی لە خاکی پیرۆز (خاکی ئێران) بچنە دهرهوە. ئێستا بەپێی ڕاپۆرتێك کە بە ئێمە گهیشتووە هێشتا لە خاکی ئێران نەچوونەتە دهرهوە و هێشتا لە شتمان و جوربن . ئهم کارە لە ئەستۆی ئێوەیە، یەکەم: کە ئەگەر ڕۆیشتوونەتە دهرهوە لە ئێران، دەبێت بیسەلمێنن تا بزانین کە درۆتان نەکردوە و ئەگەر تا ئێستا نهڕۆیشتوون، هەر ئێستا دهچن تا لە ئێران دهریاننەکەن لە ئهسپهکانتان دانهبهزن.

دووەم: گفت و بەڵێنتان ئهوە بوو لە بارهی ئەو دزییەی کە لە میانتاق لە ئەحمەدوەندهکان کراوە. بەڵێنتان دا کە دزهکان بگرن و ئهوەی کە دزراوە لێیان بستێننهوە. چی بوو؟ ئەم بابەتە بە کوێ گەیشت؟ پێمان بڵێ و بەگشتیی باسی بکە. سهبارەت بە بەڵێنی یەکەمتان دەبێت تا دەکرێ و دهتوانن دەست و برد بکەن و گفتتان بە کردار بسەلمێنن، تا دواتر سهرۆك وهزیران لێتان توڕە نەبێت.

امین السلطان

مقرب الخاقان جوامێرخان! بۆ پێداویستیهکانتان (گهنم و یارمەتی لەلایەن حکومەتەوە) کە بۆ خەڵکی زەهاوتان داوا کردبوو، جارێکی تر عهرزتان کرد و داواتان کردۆتەوە، چونکە حکومهت پێی وایە داواکاریهکانتان ڕاستە و ئێوە نۆکهرێکی ڕاستگۆ و خزمەتگوزارن، بۆیە قبوڵیان کرد. خۆشت دەزانی کڕین و گواستنەوهی ئازووقە بو زەهاو، کاتێکی زۆری دەوێت، بۆیە ١٥٠٠ تمەنیان وەك نەختی بۆ ئێوە نارد کە بە هەر شێوەیەك خۆتان دەزانن و پێتان خۆشە ئازووقە بکڕن و بیدەنە خەڵکی تا بە ئاسوودهیی بژین. ئهو ١٥٠٠ تمهنە کە بۆ حسام الملك نووسراوە ئێوە بڕۆن وهریبگرن و ئیشەڵڵا خەرجی بکەن بۆ ئهوەی کهم و کوڕیی ئازووقە نهبێت، پارەکەمان ناردوە.

قوام الدوله و امین السلطان.

١١ـی مانگی ڕەبیعی یەکەم[24]

بەپێی دەستووری اقدس الاعلی ئەو مەئمورەی کە سوارێکی سەربازە و تازە لە کرماشان بەرەو

22 - سازمان و اسناد کتابخانهء ملی ایران (ساکما): پروندهء 7024/ 295، ص 4و5.

23 - کەسێ کە لە پاشاوە نزیك بێ.

24 - ١١ی ڕەبیعی یەکەمی ١٣٠٤ی کۆچی دەکاتە بەرامبەر ١٨٨٦/١٢/٨ی میلادی.

قەسر و سیروان ناردوومانە بەو جۆرە ڕێکمان خستووە کە بچن وەری بگرن و بیژمێرێت، بەو جۆرە سەربازی زەنگەنە ٤٠٠ کەس، سەربازی هەمەدانی ٢٠٠ کەس، سەربازی گۆران ٣٣٠ کەس سواری نانکەلی کولیایی[25] و خەمان[26] و قلخانی[27] و سینجابی[28] ٣٠٠ کەس، کە سەرجەمیان دەبێتە ٩٣٠ سهرباز و ٣٠٠ سوار.

قوام الدولة وامین السلطان.

بەڕێز حسام الملک، شکۆدارتر بن!

بەپێی دەستووری حهزرهتی سوڵتان و بەگوێرەی ڕاپۆرتێك کە جوامێرخان ناردوویەتی؛ گوتوویانە فەقێ قادر چەند ڕۆژێك لهمهوپێش چووهتهوه خاکی عوسمانی، بزانن ئهمه ڕاستە یا نە؟

نەسروڵڵاخان

لە جاجروود[29]ەوە بۆ کرماشان[30]

مانگی ڕەبیعی یەکەم ساڵی ١٣٠٤ـی کۆچی

جەنابی میری میران، پایەبڵند حسام الملك! هەر شکۆدار بن.

بەگوێرەی دەستووری شاه لە جاجروودهوه زەحمەتتان دەدەم کە ئایا هەواڵ و باسێکتان سهبارهت بە فەقێ قادر و عهشیرهتهکهی هەیە؟ لە کوێن؟ و ئەحواڵیان چۆنە؟ هەر هەواڵێك هەیە بە نهێنیی پێمان بڵێن. ڕاپۆرتە نهێنییەکانی ئێوە لهم بارهوه گهیشتوون و بەڵام ئێستا ڕەوشیان چۆنە پێمان ڕابگەیەنن!

امین السلطان

٢٢ـی ڕەبیعی یەکەم[31]

---

25 - خێڵێکی کوردن لە باکووری شاری کرماشان نیشتەجێن.

26 - تیرەیەکی کەلهوورن.

27 - بەداخەوە بۆمان ساغ نەکرایەوە.

28 - خێڵێکی کوردن لە ڕۆژئاوای کرماشان نیشتەجێن.

29 - جاجروود شوێنێکە لە نزیك تاران بەسەر ڕێگەی مازەندەرانەوە. فەتحەعلی شای قاجار لە ساڵی 1213ی کۆچی کۆشکێکی بەناوی کاروانسەرا لێ دروست کرد. (لغتنامه دهخدا).

30 - سازمان و اسناد کتابخانهء ملی ایران (ساکما): پروندهء 7025/ 295، ص 2.

31 - ٢٢ی ڕەبیعی یەکەمی ١٣٠٤ی کۆچی دەکاتە بەرامبەر ١٨٨٦/١٢/١٩ی میلادی.

له تارانەوە بۆ کرماشان[٣٢]

مانگی ڕەبیعی دووەم

حسام الملك خەریکی چیت؟ چ دەکەن؟ هەواڵی تازەی سەر سنوورەکانمان پێ بڵێن، سەبارەت بە مووچە و ئازووقە و بەرگ و پۆشاکی سوپاکانی سەر سنوور، چ کۆنەکان و چ ئەوانەی وا تازە هاتوون، دەبێت هەوڵ بدەیت کە کەم و کوڕی نەبێت و هەموو شتێکیان لە کاتی خۆیدا بە دەست بگات و زۆر بە خۆشی و ئاسایی بژین. نابێت جلك و پۆشاکیان کۆن و پیس بێت، ئێمە هەموو شتێکیان دەدەینێ، ئێوەیش هەوڵ بدەن هەموو شتێکیان بە ئاسانی بە دەست بگات و ئەگەر حاڵ و باری ئەوان باش نەبێت ئێوە سزا دەدرێن. چ هەواڵێکتان لە فەقێ قادر و حەمە سلێمان و کارەکانی ئەوانەوە هەیە؟ ئێستا لە کوێن؟ و ئەحواڵیان چۆنە؟ بە درێژیی بۆمان باس بکەن. بزانن و زۆر بەڕاشکاویی پێتان دەڵێم و ئێوەش بە ڕاشکاوی بە جوامێرخان بڵێن کە؛ ئەگەر فەقێ قادر لە خاکی ئێرانە لەگەڵ حەمە سلێمان و هەموو کەس و کارەکەی با سوار بن و بڕۆنە دەرەوە، ئەگەر ڕۆیشتوون پێمان بڵێن و ئەگەر نەڕۆیشتوون دەبێت دەریان بکەن. ئەگەر ئەم کارەتان پێ نەکرا، ئێوە هەر دووکتان بەرپرسیارن.

لە کرماشانەوە[٣٣]

لەم کاتە سەرباز حوسێن دەگات و ئاژەوەچی و شەڕانگێزەکان هەڵدێن و دەگەڕێنەوە و دەیانەوێ خۆیان بهێزتر بکەن. فەقێ قادر لەگەڵ عەشیرەتەکەی هەر ڕۆژە لە شوێنێکن. شوێنێکی تایبەتیان نییە، بۆیە ناتوانین بە ئاشکرایی بڵێین ئەم نوسین و وردەکارییە کە جوامێرخان نووسیویە مستەفا قولیخان ی جێگر و عەلی ئەکبەرخانی سەرهەنگ و سەرکردەی سوارەکانیش بەم جۆرە نووسیبوویان. بەڵام بە نهێنیی پێتان ڕادەگەیەنم کە جوامێرخان لەژێرەوە لەگەڵ فەقێ قادر دوژمنایەتی یەکتر دەکەن و لە یەکتر دەترسن، من نامەوێت ئەو پیاوە زیندوو بمێنێتەوە، بەڵام بە چەند بەڵگەیەك دەمەوێ بمێنیتەوە:

یەکەم: لە عەشیرەتی ڕەشەوەند و سیتەسەر سەد سوار کە لە هەڵبژاردەترینی ئەحمدوەندەکانن کە لای جوامێرخانن، جوامێر دەترسێت لەگەڵ ئەودا نەبن.

دووەم: لەگەڵ ئەوەیت لەم کاتەدا ئاگای لە ئەوان بێت؟

سێیەم: لە بەرنامە دایە کە ئەگەر بەتەنێ بردراوەتە پێشەوە ڕەشەوەند و سیتەسەر لای ئەو بڕۆن و تەنیا بمێنێتەوە و لە ئەوان و لە جافی مورادی کە هاتوون بۆ گەرمەسێر و لە عەشیرەتەکانی خۆیان کە لەگەڵیان دوژمنن ئازار ببینێت. ئەمەیە کە کارێکتان لەگەڵیان کردووە ئاژاوە و لاملییان لێ نەبینێت، تا کاتێك دەوڵەتی عوسمانی ڕێگەیان بدات و بەڕاستی تا ئێستا هێرشیان نەکردۆتە سەر خاکی قاجار، تەنیا ئەو جارەی کە عەرزتانم کرد. ئێستاش بەڵێنیان داوە کە ئەو شتەی دزیویانە بیهێننەوە. بە بڕوای

32 - سازمان و اسناد کتابخانەء ملی ایران (ساکما): پروندەء 7025/ 295، ص 2.

33 - سازمان و اسناد کتابخانەء ملی ایران (ساکما): پروندەء 7866/ 295، ص 150.

من باشتر وایە دەوڵهت یەکسەر و هەر ئێستا لەگەڵ ئهوان بگوزەرێنێ و لەگەڵ جوامێرخان بێت و بهم جۆرە لە سنوور بمێننهوە و هیوادارم بێسەروبەریی لە سەر سنوور نەبێت و ئەگەر لەگەڵ ئهم بیر و باوەڕە هاوڕان، کە ئەوانیش لە شەڕ و ئاژاوە لە خاکی عوسمانی ئاسوودە بن ئەو کارەم بەو شێوەیە زۆر پێ خۆشە. حوکمی (نجف قولی خان[34]) دهرچێت و فەقێ قادر دەبێت لە گۆشهیەك بە نهێنی دابنیشێت.

بەڵگەنامە[35]

لەگەڵ ئهو مەرجانەی کە دایاننابوو قبووڵیان نهکرد. محهمهد پاشا، حەمە سلێمان و چەند کهسی دیکەی لە هاوڕێکانی ئازاد کرد و پێی گوتن لەبەر ئەوەی کە ئێوە بەگوێرەی قسهی من هاتوون ئیدی حەقم بەسەرتانەوە نییە، بەڵام دوای ئهمە ئەگەر دووبارە شەڕ و ئاژاوە بنێنەوە، لە هەر کوێ بن، دەتانگرم و دهتانکوژم. حەمە سلێمان و فەقێ قادر بە حوکمی ئهوەی کە ئەحمهدوەند/ هەمەوەند بوون هەر چییان کردووە بە هاوکاریی یەکتر کردوویانە. دوای ئهمانە گرنگ ئهوەیە کە بزانین لە کوێن و چیان لەبن سەردایە؟ هەرکات هەواڵی ئهوانم بهدهست بگات، بۆتان دەنێرم. هەروهها هەواڵی میرکەیخوسرەو و جوامێرخان بگاتە من، هەر دەم و دەست لەگەڵ فهوجی شەشەم چوارسەد یان پێنجسەد سوار لە خێل و عهشیرهتهکان دهڕۆین بە یارمەتی خوای گهورە و ئیقبالی شاه، هەر هەموویان بە سزای خۆیان دەگەیەنین. ئهمە دواین داوامە. تەلەگرافێکم لە جوامێرخانەوە بەدەست گەیشتووە و هێشتا دیار نییە ڕاست بێت یان درۆ، بە دهق ئهو تەلەگرافەتان بۆ دهنووسم.

حسام الملك

عوسمانییەکان ئاشکرایان کردووە کە فەقێ قادر لای بهگزادهگانی جاف و ماڵیشی لە ماڵی شێخ محهمهد عارف لە بنکوڕهیە. ئێستا هەواڵ هاتووە کە جافهکان لەگەڵ ئهحمهدوەند/ هەمەوەند و عهشیرهتهکانی عوسمانی لەگەڵ حەمە سلێمان و بهگزادهکانی، لە عهنباری قورخانە[36] تیریان داونەتێ و چەند کهسی سواریان پۆشاکی شەڕیان لەبهرکردوون و لەگەڵ ئهوان پێکەوە بوون و لهوانهیە ئەمڕۆ یا سبهی هێرشمان بکەنە سەر. ئیدی مایەوە سهربازی سوارە و پیادەی عوسمانی لەسهر سنوور لەگەڵ ئهوان هاوڕێن. منیش سوار و عەشیرەتهکانم کۆکردۆتهوە ئهمر و دەستوور چییە؟

جوامێرخان

---

34 - نەجەف قولی خان یان صمصام السلطنة (1850-1930): کوڕی حوسێن قولی خان ی ئێلخانی و لە سەرانی عێلی بەختیارییە. لە سەردەمی مەشروتەخوازانی ئەسفەهان بە فەرمانی محەمەد عەلی شا، نەجەف قولی لە حکومەتی بەختیاری جیابوویەوە و سەردار ظفر هاتە شوێنی. دوای ئینقلابی مەشروتە ئەو بووە سەرۆك وەزیرانی ئێران. سەردەمێکیش وەزیری جەنگ و هەروەها لە سەردەمێکی تردا نوێنەری ئەنجومەنی شووڕای میللی بووە. ناوبراو لە ئەسفەهان کۆچی دوایی کردووە و هەر لەوێ نێژراوە.

35 - سازمان و اسناد کتابخانهء ملی ایران (ساکما): پروندهء 7866/ 295، ص 152.

36 - شوێنێك بوو بۆ دابینکردنی چەك و تفاقی شەڕ.

من خۆم تەلەگرافەکانم بۆ هەموو سەرۆك عەشیرەتەکان و سەرکردەکانی کوردستان ناردووە کە دەبێت ئاگادار بن.

حسێن سەرباز

٨ ـی ڕەبیعی دووەمی ساڵی ١٣٠٣ـی کۆچی[37]

بەڵگەنامە[٣٨]

هەردوو جەنابی خاوەنشکۆ و پایەبڵند جەنابی امین السلطان و قوام الدولە سایەتان هەر بەردەوام بێ!

تەلەگرافی ئێوەم بینی و لهوەی کە شا لوتفی بۆم هەیە ئەوە بۆ من جێگەی شانازی و سەربەرزییە. خوای گەورە هەموو ڕۆژێ هەزار جار بمکاتە قوربانی شا. ئێستا فەقێ قادر لەگەڵ محەمەد پاشای عوسمانی[39] لە شوێنێك دانیشتوون و خەریکن قسە دەکەن. قاسیدی من ئێستا لای ئەوانە، بۆیە داواتان لێ دەکەم، تا سبەینێ مۆڵەتم پێ بدەن تا هەواڵی ڕاست و دروستتان سەبارەت بە فەقێ قادر بۆ بنێرم.

جوامێر

١ـی ڕەبیعی یەکەمی ساڵی ١٣٠٤ـی کۆچی[40]

لە کرماشانەوە بۆ تاران[٤١]

٨ ی مانگی ڕەبیعی یەکەم ساڵی ١٣٠٤ی کۆچی[42]

بە خاکی جەواهیرئاسای پیرۆز و پایەبڵند حەزرەتی ظل الله، فیدات بێ هەموو عالەم!

بە شانازییەوە لە ناوچەی سەرسنوور و لەشکری سنوورمان کە بوونەتە ئاسایشی هەمووان، لە هەواڵەکان ئاگادارتان دەکەمەوە؛ ئێمە لەوێ ئاگامان لە هەموو شتێك هەیە و یەك دەقیقەش لە کاری خۆمان ناوەستین. هەموو خەڵکی ئێرە خەریکی دوعای خێرن بۆ زاتی مەلەکووتی گەورە[43]. خۆراك و ئازووقەی سەربازەکان و ئالیکی وڵاخان هەموو مانگێك لە شارەوە دێت و بە سەرباز و سوارەکان دەدرێت. سوپاس بۆ خوای گەورە تا ئێستا بارودۆخ بەو جۆرەی ئێستا باش نەبووە و تا ئێستا ئازووقە

37 - دەکاتە بەرامبەر ١٨٨٦/١/١٤ی میلادی.

38 - سازمان و اسناد کتابخانەء ملی ایران (ساکما): پروندەء 7866/ 295، ص 158.

39 - مەبەست محەمەد پاشای داغستانییە

40 - دەکاتە بەرامبەر ١٨٨٦/١١/٢٨ی میلادی.

41 - سازمان و اسناد کتابخانەء ملی ایران (ساکما): پروندەء 7866/ 295، ص 310.

42 - دەکاتە بەرامبەر ١٨٨٦/١٢/٥ی میلادی.

43 - مەبەستی شای ئێرانە.

و ئالیك بهو جۆره به لەشكری سەرسنوور نەدراوە و هەموویان سوپاسگوزارن.

سهبارەت به جلك و بەرگ دەمەوێ ئهوه بڵێم كه یەک دەسته جلك به فەرمانبەرانی كۆن دراوه كه لهم ماوەیه كۆن بووه و هەروەها دراوەته فەرمانبەرانی تازەش و خێوەتی تازەش دراوەته هەموو كەسێك و فەرمانیان پێ كراوه كه به خاوێنی بیپارێزن، به تایبهت هەندێ له سەربازەكانی فەوجی شەشەم كه له سهر سنووری عوسمانی بوون، دەبێت جلك و بهرگی تازه و نوێ بپۆشن و جلك و بهرگی نوێیان دراوەتێ. موزیكژەن و دۆڵ و زورناڵیدەرەكانی كرندی[44] كه له ناو شار بوون ڕێگەیان پێدراوه تا چەند ڕۆژێک بچنەوه ماڵی خۆیان و بچن بۆ قهسر[45]. سهبارەت به فەقێ قادر و حەمه سلێمان و ڕەشەوەند هەواڵی تایبهتی ئهوانم له جوامێرخان پرسی، بهم دهقه وەڵامی منی داوهتهوه:

بۆ حسام الملك

هەواڵی فەقێ قادر و حەمه سلێمان لای منه و بەڕاستی و دوور له هیچ فێڵێک عهرزتان دەكەم كه ئهوان هیچ كات نەهاتوونەته نێو خاكی ئێران، حەمه سلێمان لەگەڵ خێزانی لەنێو لەشكری محهمهد پاشایه. فەقێ قادر لەگەڵ خێزانی له بنكوڕهیه چونكه أمین السلطان به تەلەگراف به حاكمی گوتبوو كه عوسمانییەكان دژی دەخالەتی فەقێ قادرن، دەبێت ئهوه بسهلمێنی، یان ئەگەر له خاكی ئێران بێت تا دهریاننهكەن نابێت له ئهسپی خۆتان دابهزن.

بەڵگەنامە[٤٦]

بۆ سهلماندنی ئهم باوهڕه چووم. پێش ئهوهی بگهمه لەشكری محهمهد پاشا له شێروانه، ئەوان بهرەو بنكوڕه ڕۆیشتبوون، ئهحمهدوەند/ هەمەوەندەكان ئهو شوێنهیان چۆڵ كردبوو و لەیەكتر جیابوونهوه. خۆم لەگەڵ هەموو سەركردهكان و سوارهكان له ترسی ئهوەی نەبادا فەقێ قادریان بۆ خاكی ئێران هێنابێ بۆ لای حۆرێن و شێخان[47] و ئهو شوێنانه چووین، وام دهزانی دهچنه ئەوێ، بۆیه چووم و سیخوڕم بۆ هەموو شوێنێك نارد و فەقێ قادرم نەدۆزییەوه. بهمتمانهوه دەڵێم كه له خاكی ئێران نییه. نازانرێ بۆ كوێ ڕۆیشتووه ئهمه كێشهیەكی گرنگ نییه. من خۆم ئهم كارانهم زۆر له عوسمانییەكان دیوه تا ئهو شوێنه كه حكومهت لێیان بەگومان نهبێت و به جۆرێك خۆیان بێ هیچ كێشەیەك دەشارنەوه و تەنانەت نكوڵی له بوونی ئەوان دەكەن و به جۆرێك دهیانەوێت منیش پیاوخراپ بكەن و نیشان بدەن كه دوژمنایهتی ئهوان لەگەڵ منه.

سوپاس بۆ خوا ئهمنییەت و ئاسایشی سنوورەكان زۆر باشه، عوسمانییەكانیش چەند ڕۆژی دیكه دان به هاتنی فەقێ قادر دەنێن و سیخوڕیان بۆ هەموو شوێنێك ناردووه. بەش به حاڵی خۆم سهركردهكان

44 - كرند ناوی شارۆچكەیەكی سەر به كرماشانه.

45 - مەبەست قەسری شیرینه.

46 - سازمان و اسناد كتابخانهء ملی ایران (ساكما): پروندهء 7866/ 295، ص 312.

47 - حۆرێن و شێخان له نزیك بەمۆ و سەرپێلن.

لای من زۆرن و بە دڵنیایی کێشهی هەمەوەندهکان لە ڕابردوو بە هۆی ئەو بوو، دەیانەویست خزمهتکارییەکەی من نەهێڵن.

جوامێر

بە خاکی پاکی جەواهیرئاسای هومایۆنی سوێند دهخۆم کە خۆم بە ئەندازەیەك لهم کارە خەباتم کردووە و تێکۆشاوم، هەرگیز ناتوانن بە خەیاڵیشتاندا بێت کە چەندە ماندووبووم و هەوڵم داوە! ئێستا بەهۆی ئهوەی کە دهستخەت و تەلەگرافی حوکمی ئێوەم بینی یەکسەر بە جوامێرخانم گوت و دڵنیام کردەوە و هیوادارم بەم نزیکانە دەخالەتی ئاژاوە و شەڕەنگێزیی عوسمانییەکان کۆتایی پێ بێت. جوامێر ئەگەر پێشتر بە جۆرێکی دیکە هەڵسوکەوتی دهکرد ئێستا دەیەوێ لە سنوورەکان ئهوان لەناوبەرێت. بۆ ئاگاداریی ئێوە و بۆ خاتری موقەددەسی ملووکانە ئهم ڕاپۆرتە دەخەمە خزمەتی بەڕێزتان و بەگوێرەی هەواڵهکان کە لە خانەقینهوە دێن دەڵێن حەمە سلێمان چۆتە نێو سوپای محەمهد پاشا.

لە قهسرەوە بۆ جاجروود[48]

جوامێرخانی سەرتیپ

سهبارەت بە سەروەت و سامانی دزراوی پاتاق[49] دەستیان لەو ماڵە نهداوە، چی ههیە ههر هەمووی ماوە. دزهکە ئێستا ههڵهات، مۆڵەتم بدهنێ دە یان پازدە ڕۆژ ئەگەر دزهکەم نهگرت ئەوا لە ئەستۆی من و تۆڵەم لێ بکەنەوە، من بێجگە بۆ ئهم دوو بابهتە بهڵکو بۆ ههر بابهتێک کە ئێوە بفەرموون لە خزمەتتان دهبم. ئەمڕۆ دووشهممهیە بە هەموو هێزی خۆمان دهچینە سهر سنوور چونکە عوسمانییەکان ڕۆیشتوون و سەبارەت بە مەسەلەی فەقێ قادریش بێئومێد بوون. ببوورن کە زۆرم درێژە دایێ.

جوامێرخان

٢٥ ـی ڕەبیعی یەکەمی ساڵی ١٣٠٤ ی کۆچی[50]

لە قهسرهوە بۆ جاجروود[51]

ساڵی ١٣٠٢ـی کۆچی

48 - سازمان و اسناد کتابخانهء ملی ایران (ساکما): پروندهء 7866/ 295، ص 324.

49 - شوێنێکی نزیك کرماشانە.

50 - دەکاتە بەرامبەر ١٨٨٦/١٢/٢٢ی میلادی

51 - سازمان و اسناد کتابخانهء ملی ایران (ساکما): پروندهء 7866/ 295، ص 326.

وەڵامی حزووری موبارەك و پایەبڵند و گەورەی بەندەکان خاقان امین السلطان!

تەلەگرافی ئێوەم نایە سەر سەر و زۆرم پێ خۆش بوو، حەزرەتی شاهەنشا ڕووحی هەموو خەڵك فیدات بێ، لەگەڵ ڕێز و نەوازش بۆ خۆشڕەفتار جەنابی حسام الملك[52]!

هەواڵی دەرکراوەکان و هەموو خەڵکی سهر سنوورە کە بەگشتیی ئارامن و لەگەڵ من خەریکین دوعا بۆ مانهوەی حکومهت دهکەین. سهبارەت بە ڕۆیشتن و هەڵاتنی فەقێ قادر هەروەك عهرزتانم کرد و دوپاتی دهکهمهوە کە لە خاکی ئێران نین و عوسمانییەکان خەریکی هاتنەناوەوەن و دوژمنهکان بە ئێوەیان ڕاگهیاندووە کە فەقێ قادر لە ئێرانە. داواکارم بۆ ڕوونکردنهوهی ئهم کێشەیە، کەسێك بنێرن تا بزانن فەقێ قادر لە کوێیە؟ ئەگەر لێرە بوو قۆڵبەستی بکەن. عوسمانییەکان دهیانهوێ لهم نێوانەدا فەقێ قادر لە زەهاو کارێکی خراپ بە ناوی منهوە بکات، بهم جۆرە لە فەقێ قادر ئاگادار نین. سەبارەت بە دزییەکەی پاتاق بە درێژیی باسی دزهکە و هاورێیەکهی پێشترم بۆ کردن، کە ماڵی دزراوەکەی لە دزهکان وهرگرت ئهوەیش کە ناوی میروهیسە گرتوومانە و ماڵە دزراوهکەمان وهکو خۆی لێ وەرگرتەوە و بە پێی ڕای خاوەن ماڵ کە ئێستا لە تەلەگرافخانهیە و هەر وەك چۆن ڕاپۆرتمان دابوو، ئاواش بە خاوەن ماڵهکهمان داوە. چوار ئێستر کە هی لوتفعهلیخانی ئامۆزام بوو کە محەمهد حوسێن خان پیونجی لە ڕێی ناو دارستان دزیبوویان ئهو چوار ئێسترەی جوامێرخانی سەرتیپ و حاکمی زەهاو بە لوتفعەلیخان درایهوە. شایهتی ئهم کارە بووم میرزا کە کهریمی ژمێریار و باقرسوڵتان لە فەوجی شەشەم و لوتفعهلیخان دانی بەوەدا نا کە ئێسترەکانی وهرگرتەوە. سەبارەت بە ڕهزای برای دزهکە، ماڵەکهی وهکو خۆی وەرگرتۆتەوە و ئامادەیە دزهکە لەگەڵ هاورێیەکانی و قادر میروەیس کە هەڵاتوون ڕادەستیان بکاتەوە و بەڵێنم لێی وەرگرتووە کە براکهی بهێنێتە لام و ئەو بەڵێنەشی لە تەلەگرافخانەدا تۆمار کراوە.

لە کرماشانەوە بۆ تاران[53]

لە خزمهت جهنابی گەورە و بەڕێز و پایەبڵند قوام الدولە وهزیری دهرباری ئەعزەم، خوا بەختەوەرترتان بکات!

بە بۆنهی وتهکانی شاهەوە، من خۆم شانازی دەکەم و لە خزمهت جهنابی گەورە و بەڕێز و پایەبڵند مشیر الدولە و جهنابی گەورە و بەڕێز امین الدولە و جهنابی گەورە و ڕێزدار قوام الدولە خوا شکۆداری بکات!

لە خزمهتتان دهڵێم فەقێ قادر و باسی ئەو، هەرچۆن بۆ ئێمە نووسراوە بهو شێوە ئێمەش

52 - لە پێشەکیی نووسینی نامەکاندا وەسف و سەنایەکی زۆر دەنووسرێ، بە پێویستمان نەزانی هەموو ئەو وەسف و سەنایانە کە نەریتی ئەوسای نامەکان بوو بنووسینەوە.

53 - سازمان و اسناد کتابخانهء ملی ایران (ساکما): پروندهء 7866/ 295، ص 332.

نووسیومانه و ئهمڕۆ بهوپهڕی وردییهوه دهنووسم که ئهمه دهنگوباسی فهقێ قادره:

چهند ڕۆژی ڕابردوو کهسێک به نهێنیی هاتۆته ماڵی جوامێر له قهسر و لهو دانیشتنه پاسهوانی سنووریش ئامادهبوو و دهیهویست کاربهدهستان له حکومهتی عوسمانی بپاڕێنهوه که فهقێ قادر ببهخشن و نێوانگیری و لایهنگریی بکهن بۆ ئهم مهسهلهیه، یان ئاگایان له فهقێ قادر ببێت. فهقێ قادر خۆی بهڵێن دهدات که خزمهتکار بێت. به ههر حاڵ دهڵێت ئێستا فهقێ قادر لهگهڵ ههمهوهندهکان به پێچهوانهی ڕهزامهندیی من هاتوونهته قهسر. درێژهی ئهم ههواڵه فهرماندهی پاسهوانی سنوور نووسیویه و یهکسهر وهڵامم دایهوه و ڕۆیشت. هیچ ههواڵیش له پاسهوانی سنوورهوه نییه و پرسیارم کرد وا دهرکهوت به هۆی ئهوه کهسانێك له لایهن شازادهوه بۆ دهرکردنی ئهوان ههموو کاتێك ئامادهن و له وتهی خۆیان پهشیمان بوونهوه.

ئامانجی فهقێ قادر له دهرهوه به من گهیشت، دوای ئهوه که فهقێ قادر ڕۆیشت و به درێژیی ڕوونمان کردهوه به جوامێرخانمان گوت عهشیرهتی ڕهشهوهند و سیتهسهر که بۆ دهرکردنی فهقێ قادر لهگهڵ ئهو(جوامێر)دا بوون یهکسهر هاتن و لهگهڵ ئهودا هاودڵ و هاوپهیمان بوون و سوێندیان خوارد که کهمتهرخهمی نهکهن. لهم حاڵهدا ههواڵ گهیشت که فهقێ قادر دووباره له خاکی عوسمانییهوه هاتۆته خاکی ئێران. ههر دهسبهجێ جوامێر لهگهڵ ئهحمدوهندهکان و سوارهکانی، به دوایان دهکهون و دوای ڕێپێوانێکی زۆر دهیانگرن و شهڕ دهست پێ دهکات و ئهسپهکهی جوامێر بریندار دهبێت و چهند کهس لهمان و لهوانیش بریندار دهبن.

٩ ـی ڕهبیعی یهکهمی ساڵی ١٣٠٤ی کۆچی[54]

له کرماشانهوه بۆ جاجروود[55]

له خزمهت جهنابی خاوهنشکۆ و گهوره و بهڕێز و پایهبڵند وهزیری دهرباری ئهعزهم، ههر شکۆداربن.

ئهم تهلهگرافهی ئهمڕۆ جوامێر بۆ منی ناردووه، وا منیش وهکخۆی بۆتان دهنێرم.

حسام الملك

سهبارهت به فهقێ قادر و حهمه سلێمان که لای محهمهد پاشان له شێروانه. جهنابی علاء الدوله سبهینێ دێته قهسر. من هیوادارم خوای گهوره بتانپارێزێ، ئهگهر چی جوامێر بهم جۆره درۆ لهگهڵ ئێوه ناکات بهڵام چونکه درۆمان زۆر لێیان بیستووه، بۆیه ناتوانم ئهمه تهواو پشتڕاست بکهمهوه. ئهوهیکه له خانهقین و شوێنهکانی ترهوه نووسیویانه که خهریکن ههندێ کار دهکهن، هیوادارم وتهکانی

54 - دهکاته بهرامبهر ١٨٨٦/١٢/٦ی میلادی.

55 - سازمان و اسناد کتابخانهء ملی ایران (ساکما): پروندهء 7866/ 295، ص 340.

جوامێرخان ڕاست بێت. لە هەموو شوێنێك پرسیارم کرد دیارە لەنێوان ئهوان پەیمانێك بەستراوە، ئەگەر هەواڵی ڕاستمان بۆ هات یەکسەر بۆ ئێوەی دەنووسم. سوپاس بۆ خوا هیچ نهقهوماوە وڵات و سنوور و ڕێ و بان و هەموو شوێنێك ئارامە، هەموو خەڵك ئاسوودەن و دوعا بۆ مانەوەی ئێوە دەکەن.

حسام الملك

٢٤ ـی ڕەبیعی یەکەمی ساڵی ١٣٠٤ی کۆچی[56]

نامەیەك لە حسام الملك ی حاکمی کرماشان بۆ أمین السلطان و قوام الدولة[٥٧]

بۆ جهنابی گەورە و بەڕێز و پایەبڵند امین السلطان وهزیری دەرباری ئهعزهم و جهنابی گەورە و پایەبەرز قوام الدوله خوا شکۆدارترتان بکات!

زمانم لە ئاست سوپاسگوزاریی ئێوەی بەڕێز کورتە. خوای گهورە ئێوە لەگەڵ ظل الله بپارێزێت. تەلەگرافهکانی جوامێرخان کە ئێستا بینیومە ئەگەر وەڵامهکانیشی بڵێم زۆر دهبێت، ئێوە وەڵامی ئهم تەلەگرافهم بدهنهوە. ئهو بێ هۆ خۆی کردۆتە نوێنهری حکومهت و دەوڵەت. ئهمانە کهسانێکن کە لە عەقڵ و شعوورەوە بێبەهرەن، هەر تۆزێك لوتفیان لەگەڵ بکەیت شێت دهبن. ئەگەر ئهم جارە فەقێ قادر دهخالەت بکات، سەبارەت بەمە بۆمان بنووسن. ئهم جارهیان کە خۆتان بەڵێنتان داوە و دەبێت لای شازادە ڕووسپی بن، ئیدی ئێوەیش بۆ خۆتان ڕاحەت دانیشتوون.

ئێمە دەستوورمان بە حسام الملك داوە، کە هاوکارتان بێ.

حسام الملك

١١ ی ڕەبیعی یەکەمی ساڵی ١٣٠٤ ی کۆچی[58]

لە کرماشانەوە بو جاجروود[59]

لە خزمهتی (مقرب خاقان معتمد السلطان نەسروڵڵا خانی سەرتیپ) عهرز بێت، کە بە پێی تەلەگرافهکانی جوامێرخان، فەقێ قادر و حەمە سلێمان بە پێی ڕاپۆرتهکانهوە کە لە خانەقینهوە دێت؛ حەمە سلێمان دیداری لەگەڵ محهمهد پاشا هەبووە. محهمهد پاشا بە کەلامی خودا بە چەند مەرجێك بەڵێنی بە وان داوە، بەڵام ئهوان دهیانەوێت والی و موشیری بەغداد و بابیعالی بەڵێنیان پێ بدەن و بە هۆی ئهوەی کە هێشتا بەڵێنی مشیر و والی نههاتووە، هێشتا ماتڵن و بە تهمان ئەگەر بەڵێنی ئهوان

56 - دەکاتە بەرامبەر ١٨٨٦/١٢/٢١ی میلادی.

57 - سازمان و اسناد کتابخانەء ملی ایران (ساکما): پروندەء 7866/ 295، ص 342.

58 - دەکاتە بەرامبەر ١٨٨٦/١٢/٨ی میلادی.

59 - سازمان و اسناد کتابخانەء ملی ایران (ساکما): پروندەء 7866/ 295، ص 354.

ڕوون بێتهوه بهو مەرجانه ئیشەڵڵا ئاگادارتان دەکەمەوه.

حسام الملك

٢٢ ـی ڕەبیعی یەکەمی ساڵی ١٣٠٤ـی کۆچی[60]

بەڵگەنامە[٦١]

بۆ خاکی بهر پێی شاهەنشا حەزرەتی ئەقدەسی هومایۆن جەنابی شاهەنشا (هەموو عالەم قوربانت بێ).

بارودۆخی سهر سنوورەکان به تهواوی ئارامه و هەواڵی نوێ ئهوهیه دوای ڕۆیشتنی فەقێ قادر بۆ وڵاتی عوسمانی، جوامێرخان ئێستا له قهسره. ههر بهو شێوەیەی که باسمان کرد؛ ئیدی فەقێ قادر و حەمه سلێمان جارێکی دیکه نایەنەوه ئێره و ئەم جاره له هاتنی ئێران و قەسر نائومێد بوونه. له وڵاتی عوسمانی تهواو خەریکی ئاژاوەگێڕین. بەگوێرەی تەلەگرافێك، جوامێر ئەحمەدوەندەکانی بهرەو خاکی عوسمانی ناردن و بەڵێن و پەیمانیشی له ڕەمەزان ئاغای یوزباشی عەسکەری وەرگرتووه. ئەوان دەرکران و بهرەو وڵاتی عوسمانی چوون. بەڵام عوسمانییەکان دەڵێن جوامێر لەگەڵ ئهوان به نهێنیی پێوهندیی ههیه. ئەگەر چی من (حسێن سرباز) هیچ کات باوەڕم بەمه نەکردووه و پێم وا نییه جوامێرخان هەواڵی نابهجێ و درۆی ناردبێ و دەتوانم بڵێم که تەنانەت یهك کهسیش له ئاژاوەگێڕانی هەمەوەند لێره نەماون. بەڵام لهوانهیه هەندێکیان لای سیتهسەرهکان که لای جوامێرن بەنهێنی مابنەوه. بهڕاستی جوامێر لهم بابەتهوه خزمەتی کردووه و بێگومان شایانی خەڵات و عینایەتی شاهەنشایه.

ئەگەر هەندێك جاریش فەقێ قادر و حەمه سلێمان به بانگهێشتی ئهوان بێنه خاکی ئێران، ئەوا بەدیاردەکەوێت که قسهی عوسمانییەکان درۆ نییه. دوای ئهوی که له تەلەگرافهکاندا هەواڵ و بەڵێنی دابوو، ههروهها که خۆیشم به ئێوەم ڕاگهیاند مۆڵەتی سهربازهکانی لەشکرم داوه، ئەگەر چی دابینکردن و کۆکردنهوی ئهم سهربازانه و مانهوهیان له سهر سنوورەکان باش بوو. بەڵام بەهۆی کهمکردنەوەی خهرجیی حکومهت و دهست پێوەگرتنی دهوڵەت بەپێی فەرمانتان سهربازهکانم ناردهوه و لەشکرەکەم هەڵوەشاندەوه، به جوامێریشم ڕاگەیاند که دەبێت زۆر ئاگادار بێت و به هیچ شێوازێك کەمتەرخەمی نەکات.

حسێن سرباز

١٤ـی زولحیججەی ١٣٠٣ ی کۆچی[62]

60 - دەکاته بەرامبەر ١٨٨٦/١٢/١٩ی میلادی.

61 - سازمان و اسناد کتابخانهء ملی ایران (ساکما): پروندهء 7866/ 295، ص 362.

62 - دەکاته بەرامبەر ١٨٨٦/٩/١٣ی میلادی.

له کرماشانەوە[٦٣]

له خزمهت جهنابی گەورە و بەڕێز و پایەبڵند امین السلطان، وهزیری گەورەی دهربار، خوا ڕاوەستاوترتان بکات، خوای گهوره بمکاته قوربانی ئێوه. وەڵامی فهرموودهکانی جهنابی مشیر الدوله م دایەوە که بۆ من تەلەگراف کرابوو. بەگوێرەی هەواڵی ڕاست؛ فەقێ قادر و حەمە سلێمان و هەموو هەمەوەندهکان بهرەو کهرکووك ڕۆیشتوون و تهسلیم بوونەوە و متمانەیان به عوسمانییەکان کردووە، که عوسمانییەکان له وڵاتی خۆیان دووریان دەخەنەوە و له ههر کوێ بن ئیدی بیری هاتنهوه بۆ وڵاتی خۆیان ناکەن. عوسمانییەکانیش ئەمەیان پەسەند کردووە. تهسلیمبوونی ئهحمهدوهندهکان به هۆی ههوڵهکانی ئێمەوە بوو.

بهڵگهنامه[٦٤]

وەڵامی حوزووری موبارەك جەنابی خاوەنشکۆ و ڕێزدار امین السلطان وەزیری گەورەی دهربار، هەر شکۆدار بن!

تەلەگرافی ئێوەم به دەست گهیشت، به پێی دەستووری ئێوه جێبەجێم کرد. ڕۆژی پێنج شهممه چوارسەد سوار، لەگەڵ فهوجی زهنگهنه، دوو توپ لەگەڵ باروبنهکهیان لەگەڵ هەموو پێداویستییهکانی (خورد و خۆراك) بۆ یەك مانگ، دکتۆر و برینپێچ و شتی ترمان بەڕێ خست و له دهرهوهی شار جموجۆڵ و مەشقی سەربازیم بینی به سەرۆکایەتی ظهیر الملك بهڕێ کهوتن. لهم ماوه تەلەگرافێکمان له جوامێر بۆ هات، که چۆن کوڕەکەی کاکهوەیس و ئهحمەدوەندهکان خهریکی تاڵانن. نێوان کورهکهی کاکهوەیس و فەقێ قادر شەڕ و تێکهەڵچوون دهست پێ دهکات، شهش کهس له هەردوو لا دەکوژرێن. داوای ئهوه دهکات ڕێگەی پێ بدەین لهم کاتەدا هێرش بکاته سهریان و ئهوان وەدەربنێت و دەیەوێت که سێ ڕۆژ سوپا بخەینه حاڵەتی پشوو. منیش وەڵامم دایەوە که ئێوه بۆتان هەیه بەو مەرجەی که له سنوورەکان بن و ئاگاتان له سنوور بێت، هەر چی سوارتان ههیه ببهن. دەم و دەست ئهم هەواڵانەم گهیاند و سەد سوارم نارد بۆ یارمهتیدانیان و گوتم ئێستا له ماهیدهشت[65] بمێننهوه. ڕۆژێک تەلەگرافێک له جوامێر گهیشت، چونکه ئاگاداری ڕۆیشتنی فەقێ قادر و خاو و خێزانی بوو که هەڵدەهاتن. ئێمەیش خۆمان گەیاندێ و شهڕێکی قورس له نێوان ههر دوو لا ڕوویدا و حهفت کهس له وان کوژران و هەشت کەسی دیکه بریندار بوون. سی چل ئهسپیشیان لەناو چوون. دوو کەس و چوار ئهسپی ئێمەش لەناو چوون. فەقێ قادر و دارودهستهکهی شکستیان خوارد و بەڵێنیان دا که تا کارەکه تەواو نەکەم نهگهڕێمهوه ناو سوپا.

---

63 - سازمان و اسناد کتابخانهء ملی ایران (ساکما): پرونده‌ء 7926/ 295، ص 28.

64 - سازمان و اسناد کتابخانهء ملی ایران (ساکما): پرونده‌ء 7926/ 295، ص 29.

65 - ماهیدەشت سەر به کرماشانه، له باکوورەوە ڕەوانسەر و له ڕۆژهەڵاتەوە کرماشان و له باشوورەوە لووڕستان و له ڕۆژئاواوە سنووری کرنده. کەلهوڕ و سنجابی لێ دەژین. له سەردەمێکدا سەر به خانەقین بووه. (بۆ زیاتر زانیاریی بڕوانه فرهنگ لغتنامه دهخدا). فەقێ قادر لەنێو دیوانەکەیدا شیعری هەیه که له ماهیدەشت نووسیویەتی.

بەڵگەنامە[٦٦]

فەقێ قادر لە بهغدا خۆی بە خزمەتکاری ئێوە ناساندووە. بەڵام ئەگەر من نان و نمهکی ئێوەم بە حەرامی خواردبێت سوارهکانی فەقێ قادر هەم خۆیان هەم ئهسپهکانیان هەموویان تێریان خواردوە و ئێستا لە خزمهتکارانی ئێرانن لەنێو خاکی عوسمانیدا. تکاتان لێ دەکەم پرسیار بکەن بزانن ڕاستە؟ هیوادارم ئهم جۆرە خزمهتکارییە بۆ عوسمانییەکان نەبێت. جوامێر لەگەڵ حوسێن خانی سەرتیپ کوری ظهیر الملك و مستهفا قولیخانی جێگرەکەی خۆی ناردۆتە سهر سنوورەکان خەریکی پرس و گەڕانن. ئەگەر بهڕاستی ئهوان (دار و دەستەی فەقێ قادر) دووبارە هاتوونەتەوە خاکی ئێران، دەبێت ڕابگەیەنین و لە خزمەتتان عهرز بێت. هەرچی ئێوە فەرمان بفەرموون ئێمە گوێڕایەڵ دەبین. ئەگەر مەئموورانی دەوڵەتی عوسمانی تێبکۆشن، ئەوا هیچ کهس ناتوانێت لەسهر سنوورەکان ئاژاوە بنێتەوە.

حسام الملك

٢١ـی مانگی زولحیججە

بەڵگەنامە [٦٧]

هەموو تەلەگرافهکانی ئێوەم وەڵام دایەوە و بە پۆستە بۆتانم ناردەوە. هیچ جیاوازییەك لەنێوان تەلەگرافهکانی جوامێر نهبووە. جوامێر بە دارودەستهی تایبهتیی خۆی لەگەڵ ئهوان شەڕ دەکات. هەندێك کەس لە عهشیرهتی سیتەسەر و ڕهشوەند لای فەقێ قادر بوون و هەندێکیشیان لای جوامێر. بەڕاستی شەڕیان لەگەڵ یەکتر نەکرد، ئەگەر کەمێکیان هاتوونهوە و ئێستا خۆیان شاردۆتەوە، ئەوا بەهۆی دوژمنایەتییانە لەگەڵ سیتهسەرهکان. عوسمانییەکان ناتوانن سەد فهرسەخ بە دیوار گەماڕۆیان بدەن، ئهوان لە هەموو شوێنێك فەرمانبەریان هەیە و ناتوانن کارێکی وا بکەن نەهێڵن ئاژاوەچییەکان بێنە ئێرە. جوامێریش ناتوانێت بەتهواوی ڕێگریی ئهوان بێت. تەنانەت ئێستا جوامێر هەواڵی هاتنی ئەوان بە (نصر الله[68]) ناڵێت. بە جوامێرمان گوتووە کە دەبێت بە تهواویی ئاگاداری سهر سنوورەکان بێت. سوپاس بۆ خوا هیچ ناکۆکی و بێ سەروبەرییەك لە سهرسنوورەکان نییە و هاتوچۆ لە سنوورەکان بەئاسانی بەردەوامە، دەبێت بهو بڕیارە ڕازی بین. فەقێ قادر لەگەڵ کهس و کاری خۆی هاتووە بۆ ماڵی شێخ سەعید و بە نهێنی لەوێ خوی شاردۆتەوە و خەریکە هەندێك نامە بۆ من دهنێرێ. داواتان لێ دەکەم لەگەڵ جهنابی سەفیر قسە بکەن کە کەسێك بنێرێت بۆ ئێرە تا بۆمان ڕوون بێتهوە کە دارودەستهی فەقێ قادر لە کوێن؟

جوامێر بهڵێنی داوە کە نههێڵێت یەك کهس لهوان لە سنوور تێپهر بێت و بێتە خاکی ئێران و

66 - سازمان و اسناد کتابخانهء ملی ایران (ساکما): پروندهء 7926/ 295، ص 36.

67 - سازمان و اسناد کتابخانهء ملی ایران (ساکما): پروندهء 7926/ 295، ص 70.

68 - یەکێ بووە لە حاکمی قاجارییەکان لە کرماشان.

کاربهدستان ناهێڵن ئهوان لەسهر سنوور بن و ئەگەریش لەوێ بن دەبێت بڕۆن. یەکێك لە تەلەگرافهکانی جوامێرخان کە چەند ڕۆژی ڕابردوو وەك خۆی بۆتانم ناردووە.

حسام الملك

[69]لە خزمهت جەنابی خاوەنشکۆ و پایەبەرز امین السلطان (سایەتان هەر بمێنێ) دەمەوێ بڵێم، کە پێشتر فەرمووتان کە ئەگەر فەقێ قادر لە خاکی ئێرانەوە بهرەو خاکی عوسمانی ڕۆیشتووە بۆمان بسهلمێنن، لەم پێشنیازە باشتر نابێت. جهنابی (معتمد حسین علی مقامباشی) هاتوونە قهسر، بە هەر شێوەیەك ئێوە وا بکەن کە دوو ڕۆژ لە قهسر بمێنێتهوە تا منیش سهبارەت بە فەقێ قادر کە چۆتە خاکی عوسمانی بۆتانی بسهلمێنم و ئهوانیش پێتان بڵێنەوە سهبارەت بە درۆیەکان و دەوڵەتی عوسمانی و نکۆڵی ئهوانتان سهبارەت بەو مەسەلەیە بۆ ڕوون بکەمەوە.

جوامێر سهرباز

٨ ی ڕەبیعی دووەمی ساڵی ١٣٠٤ی کۆچی[70]

بەڵگەنامە[71]

لە خزمهت جەنابی پایەبەرز و گەورە و پیرۆز امین السلطان وهزیری دهربار؛ هەر پایەدار و شکۆدار بن!

دوای ئهو تەلەگرافە کە لە خزمهتتاندا عهرزم کرد، ئەمڕۆ جوامێرخان تەلەگرافێکی بۆ حسام الملك ناردووە؛ هەواڵی ئەوەی داوە کە حەمە سلێمان و فەقێ قادر بە عوسمانییەکانیان گوتووە؛ ئەگەر دەوڵەتی عوسمانی یارمەتیمان بدات، ئەوا ئێمە دهتوانین قهڵای جوامێر خراپ بکەین و جوامێریش بکوژین. عوسمانییەکانیش ئهم لاف و گەزاف و قسە هیچ و پووچانەی ئهوانیان بە ڕاست زانیوە و گفت و بەڵێنیان پێداون لهم بابهتهوە یارمهتییان بدهن. لە بەگزادەکانی جاف و عهشیرهتەکانی سهر بە عوسمانی سواریان تهرخان کردوە. حەمە سلێمان لە پێش هەموویانهوە و دووسەد تیریان داوەتە هەر سوارێك. ئەمڕۆ یەك شەممەیە.

بەڵگەنامە[72]

سوێند بە تاج و تهختی شای گهورە، تا ئهو ڕۆژە لە ژیاندا بم، لە ڕێی خزمەتکردن بۆ ئێوە کەمتەرخەم

69 - سازمان و اسناد کتابخانهء ملی ایران (ساکما): پروندهء 7926/ 295، ص 90.

70 - دەکاتە بەرامبەر ١٨٨٧/١/٤ی میلادی.

71 - سازمان و اسناد کتابخانهء ملی ایران (ساکما): پروندهء 7926/ 295، ص 91.

72 - سازمان و اسناد کتابخانهء ملی ایران (ساکما): پروندهء 7926/ 295، ص 121.

نابم، بە هیچ شێوەیەك لە براکەم و لە عەشیرەت و کوڕەکەم خۆش نابم ئەگەر خیانەتیان لە دڵدا بێت. بەپێی فەرمایشتی ئێوە لەگەڵ سوارەکان و سەربازەکانی سنوور ئاگامان لە سنوورەکان هەیە، تا ئەو ڕۆژەش بمێنین ئاژاوەچییەکان ناتوانن هیچ کارێك بکەن. ئەگەر مردیشم ئەم کارە بە ئەستۆی یەکێکی ترە، کە بێت و سنوور بپارێزێت. سەبارەت بە فەقێ قادر ڕۆژی دووشەممە چۆتەوە خاکی عوسمانی. شایەتی خزمەتکاریی چەند ساڵەم بۆ دەوڵەت ئاشکرایە، وەکو شەڕ لەگەڵ عوسمانییەکان و تۆڵەسەندنەوە لە ئەوان هەر بەو جۆرە کە فەرمانتان دابوو، لەمڕۆ بەدواوە هەرچی ئێوە ئەمر بفەرموون من لە خزمەتتاندا دەبم.

جوامێر سەرباز

بەڵگەنامە[73]

لە کرماشانەوە بۆ حزووری جەنابی فخر الدولە (مد ظلە)!

لە ڕۆژی دووەمی مانگی زولحیججە فەقێ قادر و حەمە سلێمان و چەند کەسی تر لە بەگزادەکان نزیک بە ١٥٠ سوار لە خاو و خێزانیان لە خاکی عوسمانییەوە بەرەو ئێران هاتوون و لە شێخان دانیشتوون و تا ئێستا هیچ خراپەیەکیان نەبووە و بێدەنگ لەوێ دانیشتوون. بە بەڵگەی ئەوەی کە بۆ ئێرە هاتون ئەوەیە؛ دەوڵەتی عوسمانی سەرۆکایەتی ئەحمەدوەند/ هەمەوەندەکانی داوەتە براکەی فەقێ قادر. فەقێ قادریش لەم کارەی دەوڵەتی عوسمانی ناڕازی بووە و دەستی کردووە بە ئاژاوەنانەوە. دەوڵەتی عوسمانی دەیەویست فەقێ قادر و دارو دەستەکەی بگرێت ئەوانیش لەبەر ئەوەی کە دەوڵەت دەستی پێیان ناگات، بەرەو خاکی ئێران هەڵاتوون و دەیانەوێت دەوڵەتی ئێران مۆڵەتی مانەوەیان پێ بدات و ئەگەر ڕێیان پێنەدرێت ئەوا دەبێت لە دەوڵەتی عوسمانی سەرۆکایەتی عەشیرەتی ئەحمەدوەند وەربگرنەوە.

لە ٦ ـی مانگی زولقەعیدە

بە پێی ڕاپۆرتێک کە لە سەرپێلی زەهاوەوە هاتووە فەقێ قادر و عەشیرەتەکەی لە حۆرێن و شێخان جوڵاون و هاتوونە جگیران کە تا سەرپێلی زەهاو یەک فەرسەخ و نیوە. جوامێرخان بەهۆی ئەوەی کە ئەمانە هاوعەشیرەتی خۆیەتی و لەگەڵیان باشە و بەچاکیی هەڵسوکەوتیان لەگەڵ دەکات. لەوانەیە جوامێر ئەوانی هان دابێت کە بەرەو ئێران بێن بەڵام بە ئاشکرایی ئەوە ڕەت دەکاتەوە، ئەگەر چی خۆی دەڵێت من بۆیە یارمەتییان دەدەم، دەمەوێ کڵاویان لەسەر بنێم و هەڵیانخەڵەتێنم، لە جوامێر بترازێ بڕوا ناکەم کەس ئەمانەی هان دابێت کە بەرەو ئێران بێن.

١٢ی زولقەعیدە

73 - سازمان و اسناد کتابخانەء ملی ایران (ساکما): پروندەء 7926/ 295، ص 152.

شهر ربیع الثانی

از طهران ۴ بکرمانشاه

دستخط مبارک

حسام الملک چه میکنی و بچه کار مشغول هستید اخبارات تازه اگر در سرحد و غیره باشد بعرض رسان
در باب مواجب و جیره و ملبوس و غیره قشون سرحدی چه مامورین قدیم دستور العمل شما
چه مامورین جدید که تازه فرستاده شده است باید اهتمام کنید که به آنها برسد و در موقع برسد و خیلی
در رفاه و آسوده باشند و لباسشان کهنه و کثیف نباشد ما که تمام حقوق آنها را کاملاً خوب
و بقیمت روز داده ایم شما هم باید سعی کنید که خوب به آنها برسد و اگر ضعفشان خوب نباشد از شما
مؤاخذه خواهد شد از فقیه قادر و حمد سلیمان و اعمال او چه اطلاع دارید آن در کلیات حالت او
چیست مفصلاً بعرض برسانید که اطلاع حاصل شود و صریح بتو میگویم شما هم صریح بجواب بنویسید که
اگر واقعاً فقیه قادر در خاک ایران است او را با حمد سلیمان و تمام اعوان و اتباع او جداً سوار شده برود
خارج کند اگر رفته است مطلقاً عرض کنید اگر نرفته است حکماً بیرون کنند و الا هم شما هم جواب

از طهران بکرمانشاه

شهر ربیع الثانی ۱۳۰۴

۲۹۸

مقصر خواهید شد و همچنین صریح بجوانمیر بنویسید که از تعدی اید آنجا که عثمانی نروند و شرارت
خودسری و دزدی نکنند و بکلی این اعمال را ترک کنند و خودت هم مراقب باش که از این کارها
نشود و الا شخصاً مسئول خواهید شد ۱۰ ربیع الثانی

از طهران بکرمانشاه

شهر ربیع الاول ۱۳۰۴

۲۹۹

از جاجرود بکرمانشاه

جناب امیرالامرا العظام حسام الملک امیر تومان دام اجلاله حسب الامر الاقدس روحنا فداه از جاجرود
زحمت میدهد که از فقیه قادر و اتباع او چه خبر دارید در کجا هستند چه حال دارند هر چه بیشتر محرمانه
تلگرافاً اطلاع بدهید نوشتجات محرمانه جنابعالی هم در این فقره رسید و بعرض رسید حالا وضعشان
چیست مرقوم دارید بعرض برسد ۲۲ ربیع الاول

شهر ربیع الثانی

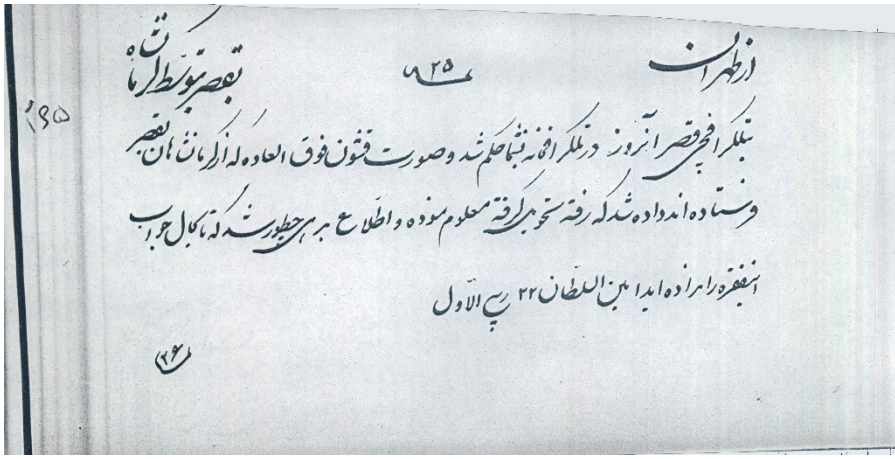

از طهران ۸۲۵ بقصر بتوسط آقا شاه

بتلگرافخانهٔ قصر امروز در تلگرافخانه بشما حکم شد و صورت قشون فوق العاده که از آقا شاه بقصر

فرستاده اند داده شد که رفته تحویل گرفته معلوم نموده و اطلاع بر هر طور شده که تا کابل جواب

انفقره را اراده اید ابن السلطان ۲۲ ربیع الاول

۱۴۵

۱۴۶

از طهران

بکرمانشاه

شهر ربیع الاول ۱۳۰۴ اینپیکر منه

۲۸۴

از این قرار صورت داده اند رو و بشمار رو و تحویل کرده عرض کند سرباز زنگنه چهار صد نفر سرباز
همدانی دویست نفر سرباز کوران سیصد و سی نفر سوار نانکلی و کلبایی و خمان و قلیخانی و سنجابی سیصد نفر
که کلیه نهصد و سی نفر سرباز و سیصد نفر سوار است قوام الدوله و امین السلطان ۱۱
خدمت جناب آقای حسام الملک دام اجلاله العالی بر حسب امر اعلیحضرت اقدس همایون شاهنشاهی
روح العالمین فداه مقرر است از قرار ریلیه جواب میرخان بعرض رسانده فقیه قادر چند روز است
بسنجاق عثمانی رفته و دخالت داده اند او را این فقره صدق است یا خیر بعرض برسانند نصرالله
۱۵ خدمت مقرب الخاقان معتمد السلطان نصرالله خان سرتیپ زیر مجره از قرار نوشتجات
جواب میرخان بفقیه قادر محمد سلیمان دخالت داده اند و از قرار اخبار و نوشتجاتیکه از خانقین وغیره
رسیده محمد سلیمان با محمد پاشا ملاقات کرده و در ظهر کلام الله محمد پاشا به آنها دخالت داده با شرایط
چند و لی آنها امضای قول محمد پاشا را از والی و مشیر بغداد و باب عالی میخواهند و بواسطه آنها بی
امضای آنها نرسیده معوق است ادم گرازده و مترصد است هر آن که دخالت آنها صحیح و مشخص شد
با شرایط و قرارهائیکه فیمابین داده اند ان شاء الله بعرض خاکپای جواهر آسای شاهنشاهی ارواح العالمین فداه
میرسانند حسام الملک ۲۳ ربیع الاول

از طهران بکرمانشاه

شهر ربیع الاول ۱۳۰۴ اثنین

از طهران ۸۲۳ بقصر بتوسط کرمانشاه ۲۹۳

مقرب الخاقان جوانمیرخان حالت شما چطور است در چه کار هستید حسب الامر الاقدس الاعلی
روحنا فداه مقرر است که شما در فقره تعهد کردید و بنگرافا التزام دادید که فقره خارج شدن فقیه قادر
و اعوان او از خاک مقدسه بود که تفتیش خارج شده و دخالت گرفته است حالا از ورزیله تفتیش
شنیده شود هنوز خارج نشده و دستشان و جزین است بر عهده شما است که اگر رفته است باید تفتیش
تا معلوم شود خلاف عرض نکرده اید و اگر نرفته است الان سوار شده بروید تا آنها را خارج نمایند
از اسب خودت پیاده نشوی یک هم فقره دزدی بود که در میان طاق از احمدوندها شده بود تعهد کردید
که آنها را هم بگیرید و اموال گرفته مسترد سازید چطور شد و بکجا رسیده تفصیل را اطلاع داده و البته در فقره
اولی حسن جد و جهد را بعمل بیاورید که مبادا امور مؤاخذه شوید ابن السلطان ۲۲

مقرب الخاقان جوانمیرخان ارباب بزرگ و تقاوی که بجهت رعایای ذهاب مکرر عرض کرده
کرده بودید چون عرایض شما را اولیای دولت علیه تصدق میدهند و نوکر صادق خدمتگذار است
قبول فرمودند و چون خریدن و حمل غله بذهاب طول میکشید و از موقع میگذرد مبلغ هزار و پانصد تومان
نقد مرحمت فرمودند که خود المقرب الخاقان بهر نحو که بهتر باشد این مبلغ را غله خریداری نموده رعایا
برسید که مشغول غله شده آسوده شوند یکهزار و پانصد تومان را نوشته با این تلگراف برای سرالامراء
العظام حسام الملک فرستاده بخواه را دریافت دارید و ان شاء الله در رفع محصول آینده بخواهد
فرستاد که تمسک خود را دریافت دارید قوام الدوله و ابن السلطان ۱۱ ربیع الاول تلگرافی قصر
حسب الامر الاقدس الاعلی مامور است که سرباز سواره که جدیداً از کرمانشاه بقصر و کنگاور سرباز و سوار شده

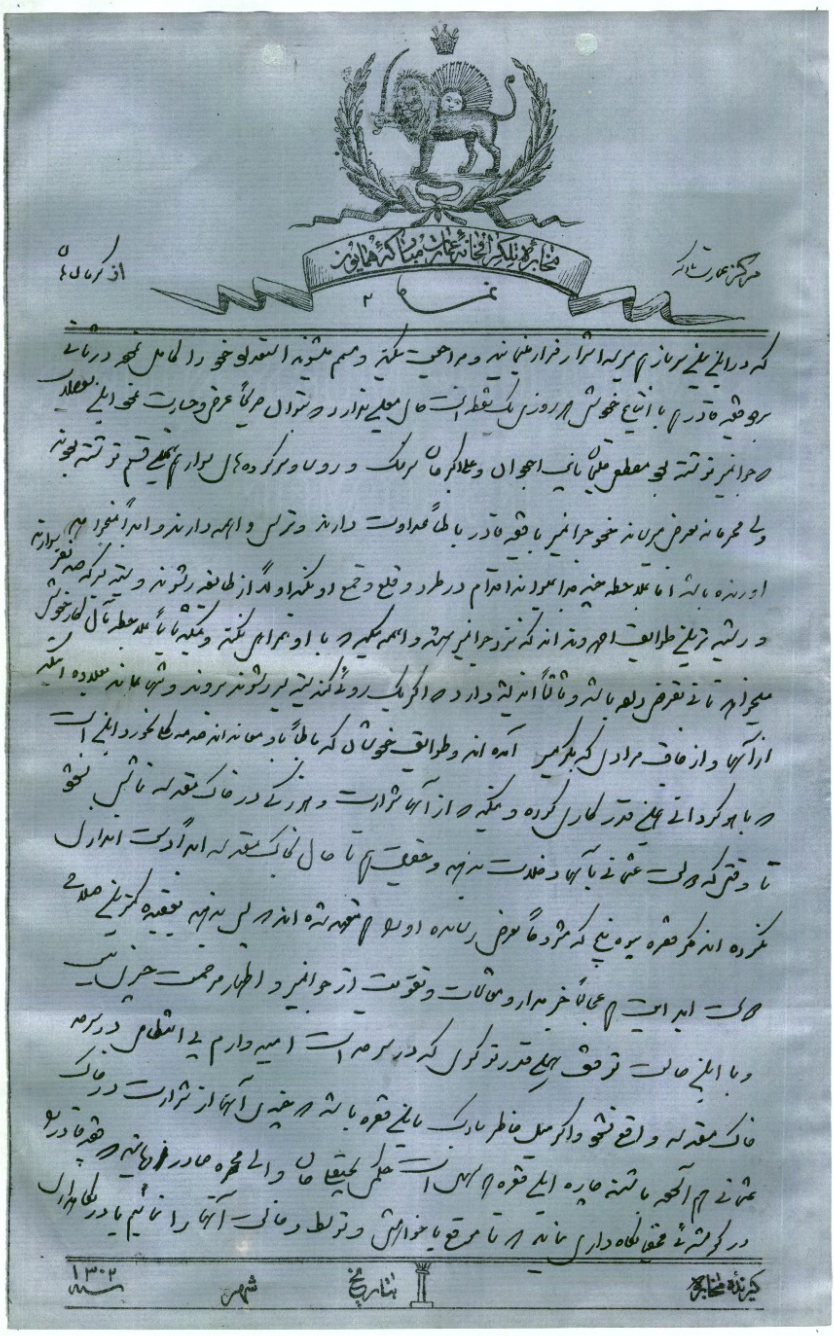

مخابرهٔ ذلکراف خانهٔ عالیهٔ مبارکهٔ همایون

نمره ۲

از کرمان ۵

مرکز عمارت سلطنتی

که در ایلی بلی پرداز هم بر لیه اشرار فرار نمایند و مراجعت نکنند و مسلم مشوند السعادی نخود را کامل نخود در ماند
بر جوقیه قادر هم با اتباع خویش هر روز یک نقطه است حال معلوم نوار در توان مرتکاً عرض و حارت نخود ایلی بعضاً
جرائیر توتنه بجو مطلع ملیان نایب اجوان و علاکرمان بر یک و روسا و مرکوده ۴ ال بوار هم بعلی قسم توتنه بجو نه
ولی محرمانه عرض میرسانند نخو جرائیر با جقیه قادر با طاً عداوت دارند و ترس و اهمه دارند و ابداً نخواهم بوارته
او رنده باشه اما بعد عطه منه مرا بعود نه اقدام در طرد و قلع و قمع او نکنند او اگر از طایفه رشونه و تیه بر که صه نفر بوارته
در رشیه ترلی طوایف اهر و نه انه که نزد جرائیر بهتر و اهمه میکیه و با او همراهی نکنند و میکیه تا عد عطه تا کار نخوش
میخواهم تا نه تعرض دلعه باشه و تا تا انه نه دارد و اگر یک روز نکنند تیه بر رشونه بروند و شهامانه مقلوده اسیه
از آنها و از خاف مرادل که بلر میر آمده انه و طوایف نخوش که با طاً با و معاندانه خدمه کل نخورد ایلی است
و با هو کردانی ایلی قدر کاری کرده و میکنه و از آنها شرارت و هر رکی در خاک مقدسه ناشی نخو
تا وقتی که رسی عثمانی با آنها دخلت ندارد و حقیقی تا حال کاک مقدسه که اید آدست اندازل
نکرده اند مگر قصه بیوه پنج که مرتد عرض رسانده او بوده شهرت شده اند رسی بدهم بعقیده کمترین صلاح
در اینست که اید ایت عجالتاً خبردار و معاملات و تقویت از جرائیر و اظهار مرحمت خیر نیست
و با این حال توقف ایلی قدر ترکی که در برمه است امیدوارم بی اشکال در برمه
خاک مقدسه واقع نشود و اگر میل خاطر مبارک مانی قصه باشه رعیتی آنها از شرارت در خاک
عثمانی هم آنچه ما شنه چاره ایلی قصه را بهتر است حکم بمیقاتان والی محرمه صادر فرمایند که قصه قادر
در گرشه تحقیقگاه داری مانده را تا موقع با خواهش و توسط و خالی آنها را تا نیم یا در کلاهداری

کیرنده مخابره

تاریخ

شهر

۱۳۰۲ سنه

NÜBİHAR AKADEMİ

٥٨٠-٧٦

اداره تلگرافی دولت علیه ایران

مرکز

تاریخ شهر سنه ۱۳۰۳

از به

نمره	عدد کلمات	تاریخ مطلب			اطلاعات
		روز	ساعت	دقیقه	۲

در خانات اورا استعلی نی باشر ایطی که قرار داده بود قبول نشد سهر باشا هم حمه سلیمان و چند نفر همراهان او را حبس کرد
و با نها گفت چون شما باعتماد قول نی امره اید شما را سالماً روانه میکنیم لیکن بعد از این اگر بصدد شرارتی شوند هر جا دیده شوید
شما را کرفته بعقب پریس نی حمه سلیمان و قیه ماذر یکی در حکم دو صد هزار در خانات و غیره آنچه شود باتفاق میکنند همراهانی
قرات مسلم است که رفته دیجه خیالند هر وقت خبر انها رسید مرض پریشند چنانچه در خانات انها را میخورد و چون
مدخله نیاز خانزاد فوراً با فوج ششم و چهار صد پانصد نفر سوار عشایر و غیره میرود بفضل خدا داد قاجار پسر زال اعلیحضرت
ظل الهی در دو جا هزد تمام اشرار را بکفات عمل خود پریشند عریضه عاجزانه که با نجا ختم شد این ملکات در جواهر رسید و الهمور
حق و کرنبش معلوم نیست عین مرض پریشند بحکم اهالی قیه ماذر را چاپر عثمانی ها انکار نمودند خودش در خانه سکزاد خانه
دو خانه ای در خانه شیخ محمد عارف در بکذره است حالا خبر رسید عموم جانب داهمه هزد عثمانی بحرکت عثمانیها حکم عثمانی
و یک رازه ها جانب لشکر جمع کرده از قور خانه دیگر فشت با نها داده و چند فوج از سرور نظام را تا بدیه لباس لوزه فرش
انها کرده هر روز فوجا بحکم می آورند و باقی بر باز سرور و پیاده عثمانی در خط حدود با مردم انها میشوند چاکرهای جمیع سرور داده
خبر و جمع کرده هستند و طمع عاجز نی دستور الهی جست جو نیز عنقه خارزد فکر انها نکرده بعموم رئیس عشایر در اردوگاه
نموده که جدا اگر قبول نیند اسیه دار قاجار پسر زال اعلیحضرت ظل الهی چنان است انچه را حبس برفرض صدق است رالکه خزانه نخواهد
حضرت مولود حسین باز

بواسطه تلگرافخانه

تاریخ ۸ شهر ۱۷ ساعت دقیقه

تلگرافچی کبرنده مطا

NÛBIHAR AKADEMİ

۵۸۰-۷۹

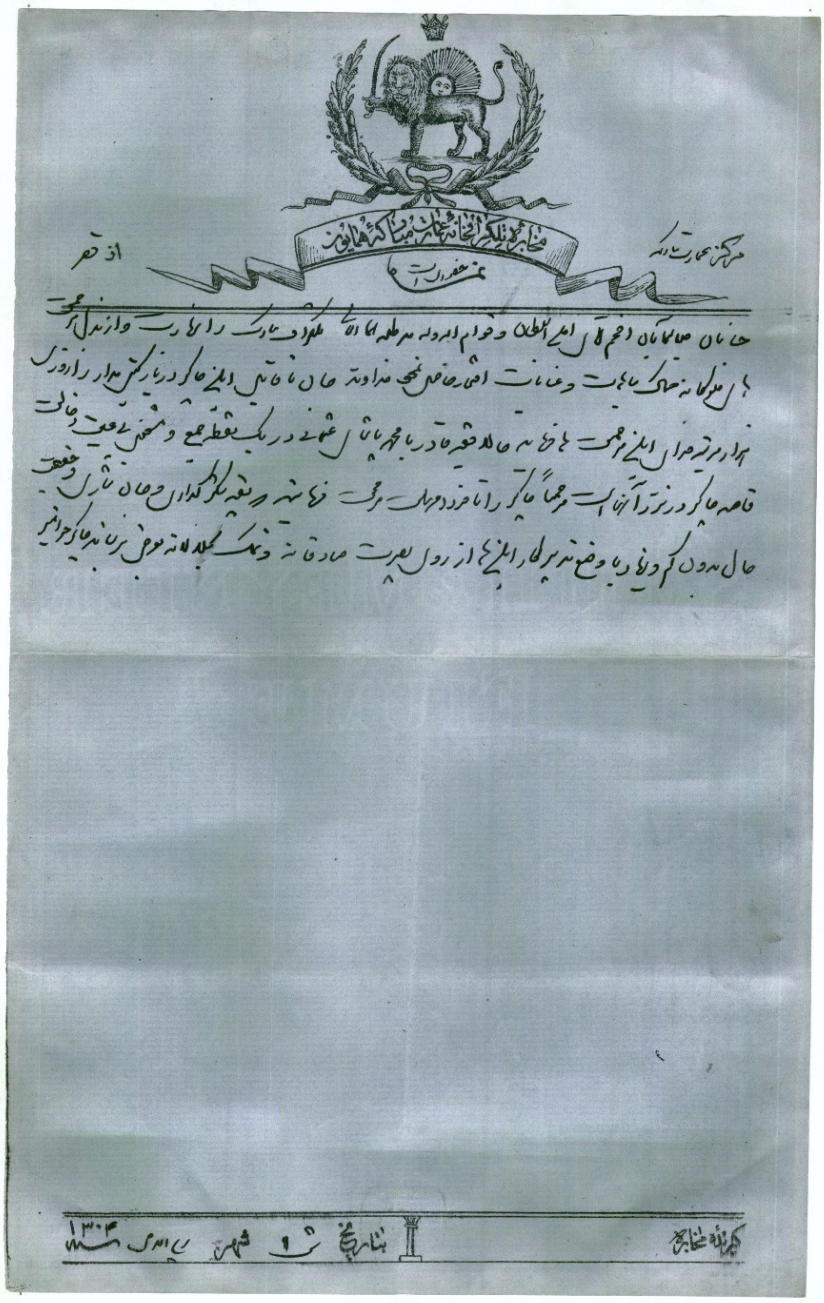

مرکز عمارت دولت

مخابرهٔ تلگرافخانهٔ علیهٔ مبارکهٔ همایون

از قم

عمل حضور است

خانمان صاحبقرانیان اعظم آل امیر الملوک و خوانین ایروان مرحمت اعلی ملوکانه مبارک را ارسال و ارزانی
داشتند مرحمت ملوکانه مبارک باهیت و عنایات اقدس خاص نسبت مراودت خان نایب ایلخی چاکر در بارگاه سپهدار زاورزی
هزار مرتبه حرانی ایلخی مرحمت های خاص به حالا فقیر قادر با مجرمان شاه عشق در یک مقطع جمع و مشخص بعیت و خالت
قاصد چاکر در نزد آستان مرحمتمآب چاکر را تا فردا در مهمان مرحمت فرمایند فقیر بنده کدام و خان شاه و خفت
حال بدون کم و زیاد با وضع تدبیر کار ایلخی از روی بصیرت صادقانه و نیک مجلد لانه عرض نمایند چاکر حرانی

کمیسریهٔ خارجه

بتاریخ ۹ شهر ربیع الاول سنه ۱۳۰۴

NÜBİHAR AKADEMİ

۵۸۰-۱۵۵

اداره تلگراف دولت علیه ایران

مرکز وزارت جلیله جنگ

تاریخ ۸ شهر ۱۳۳۰

از کرانشاه

نمره	علامت کلمات	تاریخ مطلب			اطلاعات
		روز	ساعت	دقیقه	
جواب					

بکنیز جواهر اسای حضرت اقدس ظل اللهی ارواح العالمین فدوه غلام خانزاد با کمال تشرف بر اظهار ورود بخیر و دعای ذوات
مقدسات سرحدیه و بوجب ایشان عموم اهالی مازندران و قفقیه از فرضه و بیان تسلی دارند و دقیقه رعیت
با کمال رفاهیت مشغول دعاگوئی ذات مقدس ملوکانه اشتغال دارند چهره عقیق نگین ما در سرحد ماه ماه در نهر
حمل نموده با فرار سبز زنوار بر سر بجهاد اقبال پرداز ملکانه بچهره عقیق نگین ما در سرحد ماه ماه نشین عمامه کرده
در حضور عروس هم کیت ما در زمین قیام داده است که در این نوبت مستقر شده دیما در زمین چهره هم عروس چهار ارزو در خشه ماه کرات
در لکاه داری و پاکیزگی آن همه روزه بصاحبان نوکر امر میشد مخصوصا برای همه دسته از نوازنده فرح نشم که ما در وقت رجوع
در تبریز سرحد عثمانی با جلوه و شکوه بنشند عروس ما در کل در خشه و ماه کرات در زیلخانی کرمندی را که در شهر بعد مرخص شده و چه در زمان
خانه خود ترکیب کرده بقصر رفته تشرف شوند در باب فقیه ما در دخمه سلیمان و غنیمه بها دیر در از جزئیات حالت بها از حضار جناب اشرف ارشد
تلگراف بغنم خانزاد کرده که حقیقت عرض بریزند بجهام ملک کیت فقیه ما در دخمه سلیمان را اشتغال رسانده بعد بیانی است از روزگار جنبش
دوره تلف عرض بریزند و خانات زنهاسلی کذب نیت دخمه سلیمان بعلیل در ارزی گرد پیش است فقیه ما در ابا صاف ال در هدی
سه هندر بنگدره کنه اشته و بنده چون جناب جلالت مآب سلطان تکلیف ما که حکم فرمودند که غنیمه بها دخالت فقیه ما در انگرید با ثبات شیخ
با کرد در خاک سرحد باشید تا زنها را طرف کنی از دیان خروست پر بیانی نوشی بهر احب ادر با کرد تا چکم سوار در سرحد بلغت تقطه تشریف فرما در

بواسطه تلگرافخانه	تلگرافخانه مطلب
تاریخ شهر ساعت دقیقه	

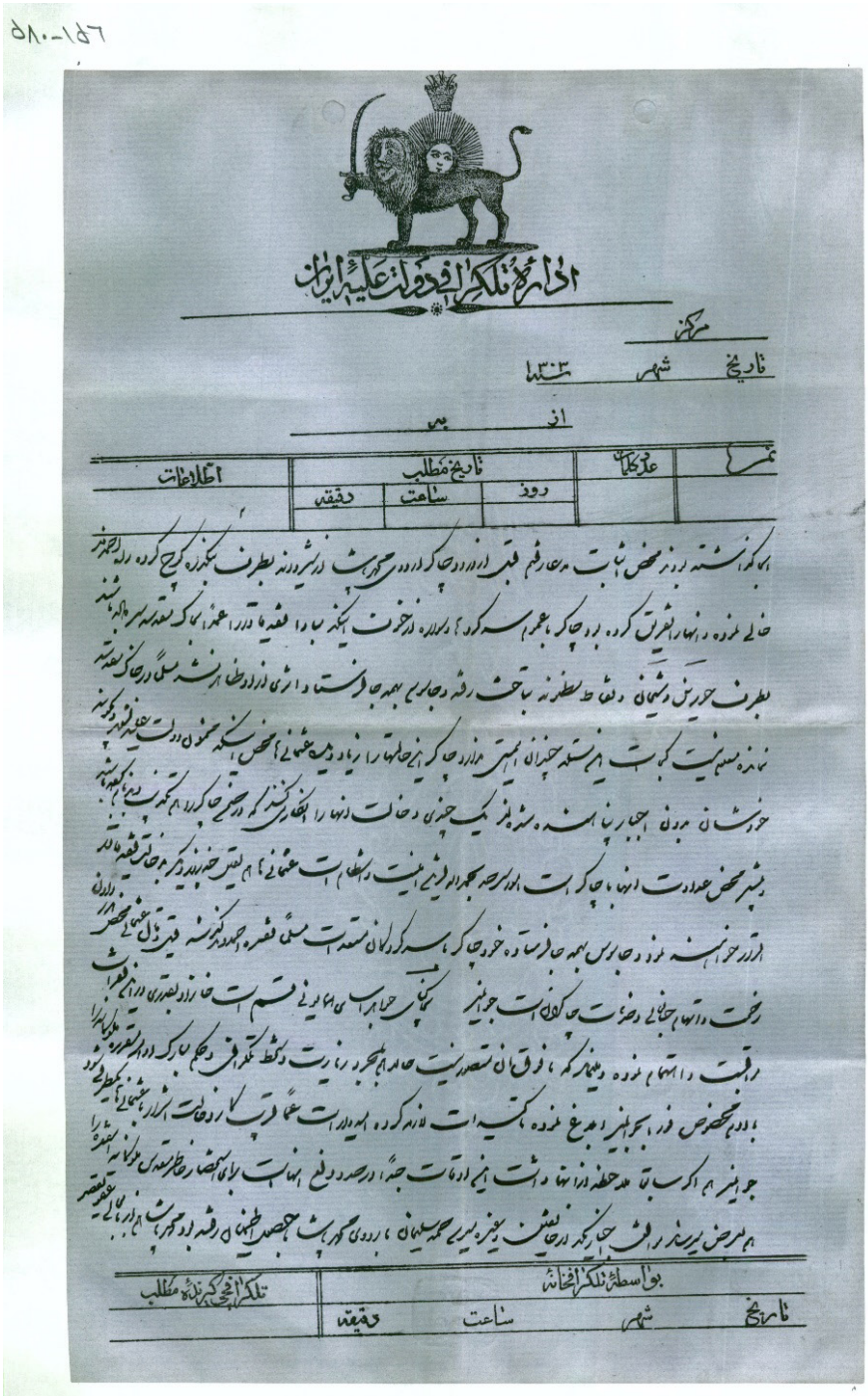

٥٨٠-١٥٦

اداره تلگرافی دولت علیه ایران

مرکز

تاریخ شهر سنه ۱۳۰۳

از به

نمره	عدد کلمات	تاریخ مطلب			اطلاعات
		روز	ساعت	دقیقه	

[illegible]

بواسطه تلگرافخانه	تلگرافچی کننده مطلب
تاریخ شهر ساعت دقیقه	

NÜBİHAR AKADEMİ

۵۸۰-۱۶۲

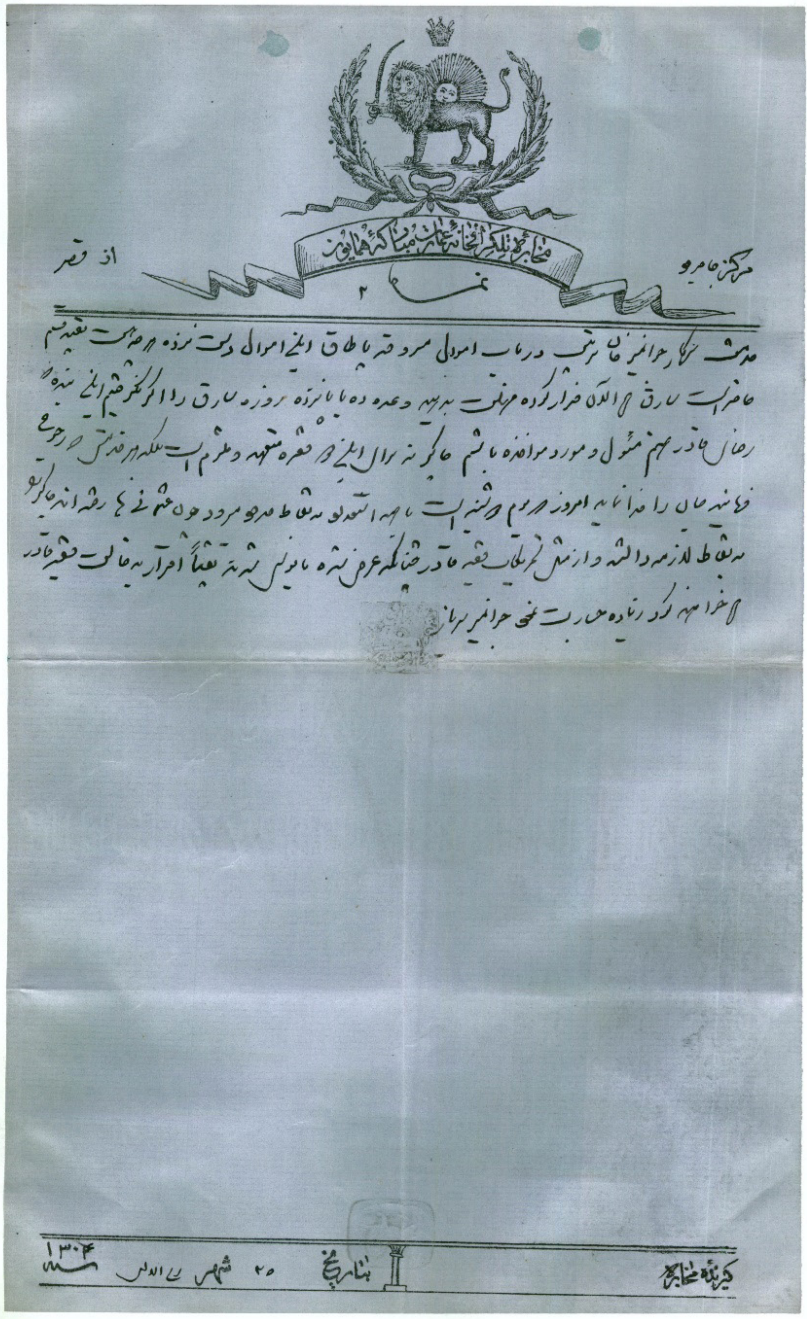

مرکز جیرو — از قصر

مخابرهٔ تلگرافخانهٔ شاهنشاهی مبادلهٔ مخابرات

نمره ۲

حضرت سرکار حرامیر خان ترتیب در باب اموال مسروقه یاطاق ایلخی اموال دست نزده حضرت تقیه مسلم
حاضر است سارق را الان فرار کرده مرخص بدهید وعده ده یا پانزده روزه سارق را اگر نگرفتم ایلخی بنده
رضائی قادر بهم مسئول و مورد مواخذه باشم حالی نه مال ایلخی را فقره متهم و ملزم است بلکه هر قدر که رجوع
فرمایند جان را فدا نماید امروز مردم رشیه است با همه استعداد به نقاط مرد و مردم خود شهر نفی رشه اند حالی
به نقاط لازمه دالشه و از مال خرمالیات تقیه قادر چنانکه عرض شده مانوس شده تقیاً اقرار به خالص تقیه قادر
اخراجه کرد زیاده مصارب نمی حرامیر برهان

کیرنهٔ مخابرهٔ — بتاریخ ۲۵ شهر ربیع الاول سنه ۱۳۰۴

NÛBIHAR AKADEMİ

۵۸۰-۱۶۳

مخابره تلگرافخانه عامره مبارکه همایونی

از قم

نمره

مرکز کل امور

حضور مبارک جناب مستطاب حضرت اشرف افخم اعظم سردار کل ایلات بلطف و مرحمت ملوکانه بارک بارک و زنده باد
و مفتخر گردید از فرد اقدس اعلیحضرت شاهنشاه عالم پناه ارواحنا فداه و توجهات کامله حضرت والد
شاهنشاه اعظم روحی فداه و حسن سلوک جناب جلالت مآب احوال مترددین و سالکین بر حدیه عموماً و راتراعت و بالخصوص
خانه بدوش و رعایای نشان هرگز ابدالآباد بدوام الطاف قاهره مواظبت دارم در باب طرد فقه قادر عاجز عرض
کرده و میکنم که مطرود از خاک مقدسه خارج و در خاک عثمانی است و معاندین بعرض رسانده که در خاک
مقدسه است البته عامل در اول کشف حقیقت شخص مامور فرستاده که رسیده تا بدانند فقه قادر کجا است اگر در
خاک مقدسه بود او را دستگیر نموده بمجازات رسانند از عاجز طرب فکر نمیکند عثمانی نمیتواند در اینجا بیاید فقه قادر
شرارت در دهات محض بنام عاجز میکند لهذا بعاجز اوامر آزار ندارند در باب دزدی باطاق و بیوه محض تعطیف
سارق و کلفت را زیاده تر عرض رسانده مال بیوه بحق بود از مرکز رضا اهمه دهند عاص که قادر مردود است
زیاده تر متوجه شده بودند غنا الرد بنحو مراحی شده صاحب مال که در تلگراخانه ضبط است و غنا بحضور مبارک
تلگراف شد صاحب مال تسلیم گردید چهار رأس قاطر از مال اینجانب بنده درگاه لطف شاه عموزاده عالیجاه
محمد حسینخان بیوه بحق در راه مال حقیقی ترقی برده بودند چهار رأس قاطر مزبور بتوسط سرکار مقرب عالیجاه
و معتمد السلطان حداوند کار آل حرامزادگان ترتیب و حاکم ذهاب و ام اقامه بنده درگاه لطف شاه
میباشم واصل و مترد گردید اینجانب خیلی تجهیز رسیده قاطرها قبل گردید شهادت ایلخانی بندگان درگاه میرزا الرحیم
سررشته دار دیوان قرسلطان فرج تقسیم عالیجاه لطفعلی خان اعزاز در گرفتن چهار رأس قاطر مزبور قبل محو در
مسئله سرخه بزه رضا برادر مرتکب غنا مال را بر آورده و حاضر است مرتکب بار رضا بیش در قادر مردود شده
فرار نموده اند بنده از رضا گرفتم در برادرش را گرفته بیاورد بنده او را غنا در تلگراخانه ضبط و عرض شد

کیفیت مطالب

تاریخ

شهر

سنه ۱۳۰۲

NÜBİHAR AKADEMİ

۵۸۰-۱۶۶

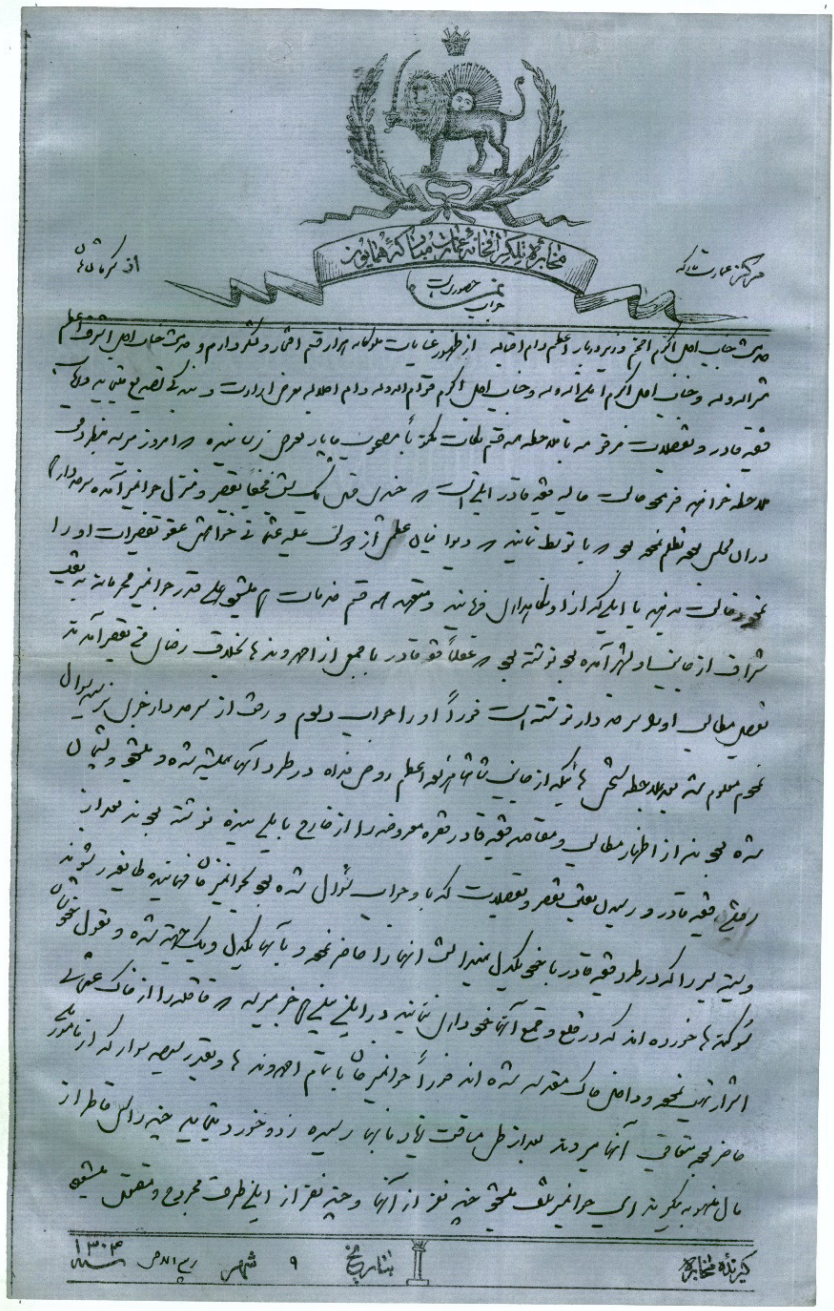

مختصر عبارت نامه

از کرمانشاهان

جواب عرض حضور رب

حضرت جناب اصل اکرم افخم وزیر دربار اعظم دام اقباله از ظهور غایات مرحمت همواره افتخار و مکرم دارم و حضرت جناب اصل ابرف اعلم
شرارت و جناب اصل اکرم ایلخانی و جناب اصل اکرم قوام الدوله دام اجلاله عرض ارادت و سجده تضرع و تمنا به درگاه
فقیر قادر و تعظیمات مرقومه با عدد حضرت همه قسم ملاطفت مکتوبا مصحوب جاپار عرض زبان نموده در امروز برسه نمبر و
عدد حضرت خواهر فرمحمد عالی فقیر قادر ایلخانی است در خدمت قبل یکسال بجهت تقصیر و منزل خواهر آمده بر مرد دار
در آن مجلس بحضور نظم نمود بود و با توسط نمایند در دیوانخانه عظمی از حرکت علیه عثمانی خواهش عفو تقصیرات او را
نمود و عالی بنده یا ایلخانی از او ملاحظه ال فرمایند و متعهد هم قسم مذکور است که بعد از حرکت خواهر خواهر محمد مانند بعقب
شراف از جانب او ظاهر آمده بود نوشته بود در عقلا فقیر قادر با جمعی از اجهزه ها بخلاف رضای تقصیر آمده بود
تفصیل مطالب او بر مرد دار نوشته است فوراً او را جواب دادم و رفت از سر مرد دار خبر نمود
معلوم شد بعد از عدد حضرت شخص که از جانب شاهنشاه اعظم روم فرار در طرف آنها همیشه شده و مشغول و پنهان
شده بود بنده از اظهار مطالب و مقاصد فقیر قادر فقره معروضه را از خارج با ایلچی نوشته بود بنده بعد از
رفتن فقیر قادر و رسیدن بعقب تقصیر و تعظیمات که با جواب نزول شده بود بخواهر خانم خانه طایفه رشوند
و بیته بیر را که در طرف فقیر قادر با نحو یکدل نمیدانست آنها را حاضر نمود و با آنها یکدل و یک جهت شده و قول نمودند
که خورده اند که در قطع و قمع آنها نحو دال نمایند در ایلچی بیگی خبر برسد در قافله را از خاک عثمانی
اثرات نمود و داخل خاک مقدس شده اند فوراً خواهر خانم با تمام اجهزه ها و تقدیر سیصد سوار که از مامور
حاضر بود بتعاقب آنها میروند بعد از طی مسافت لازم با آنها رسیده زد و خورد و تمامیه خیمه رایس قاطر از
مال مذکوره بگرفتند اسب خواهر خانم ملتفت خیمه نفر از آنها و خیمه نفر از ایلخانی طرف مجروح و مقتول شده

گیرنده مخابره | تاریخ ۹ شهر ربیع الاول ۱۳۰۴

NÛBIHAR AKADEMİ

۵۸۰-۷۰

مرکز جاجرم

از کرمان

مخابره تلگرافخانه شعاع السلطنه

نمره ۳۹

مراد

مدت شش سال است اهل و حشم اعظم وزرای دربار اعظم دام اقباله اتابک حکومت کرمان را که امروز حرام میرزا حاکم و ده عالی عرض میرساند که
در باب شیخ قادر و محمد علی و رزق محمد باشا مهشه در محل شرورانه در خدمات میرا مجبور نبه که میتوانید جناب عالی و اهل و
فرزند دارد قصر ملتجی اظهار مرحمت فرمایند جاکر بیشتر از اینکه همه دارای دارد هزار تومان مراحم جنابعالی را مانند
هزار داشی اکرم حران میشیخ که مالیه داخلی خلاف واقع نگذاشته ولی حرف دروغ و خلاف زیاد از
آنها شنیده شده اصلا تصدیق عرض او را دعی نمایند ولی البته از خانقلی و غیره نوشته اند معول ایلی کار مهشه
امیدوار است که عرایض حرام میرزا حاکم صدق باشد از همه جا استفسار شده و خلاف آنها را با شرایط که
از طرف حرام و بعد از رسیدن خبر صحیح خود را گلها عرض میرسانند که الله تبارک اتفاق نیفتاده و امنیت
و سرحد و طرق و شوارع در ملک اشیا از اقبال بی زوال تبارک بهمه جهت بی نقص بین عموم مردم مرفه و عالم
و همه تبارک یافته مقام الملک

کیرنده مخابره

تاریخ ۲۴ شهر رجب سنه ۱۳۰۳

۵۸۰-۱۷۱

اداره تلگراف دولت علیه ایران

مرکز

تاریخ شهر ۱۳۰۲

از کربلا ابن بد

نمره	عدد کلمات	تاریخ مطلب			اطلاعات
		روز	ساعت	دقیقه	
حواله حضوری					

خدمت جناب اجل اکرم افخم امین السلطان وزیر دربار اعظم و جناب اجل افخم اکرم قوام الدوله دام اجلالهما

از کربلا عتبات و مراحم جناب اجل اکرم عاجز است صدا و هر وجود مبارک را در طی عطوفت ظل الله

ارواح العالمین فدا مسعود و سعادت مزارد تلگرافهای جواهر خان را دادن دیدم جواب هم عرض شود زیارت خواهش

باید مدعظه امین فقره را در جواب بفرمایند او کشف خود را هیچ مرانه بدون وسیله و واسطه خانه نفوذ است البته

کاری نیست اینها مردمان بی شعوری هستند بظهور جزئی مرحمتی دیوانه میشوند جناب فقیر قادر هم مردم فریبند در صورت دخالت

در خودشان آسوده شده اند اگر این دفعه نشود باید بهمین قسم عهد کرده اند خود را در کاسه جواهر آن مبارک و نشان زاده

اعظم رو سفید بنمایند نجم الملک در غش و حکم شده در ایام مهمات شما و همراهی با شما مراقب بنمایند

حسام الملک

بواسطه تلگرافخانه			تلگرافخانه کبرای شاه مطلب
تاریخ ۱۱ شهر ربیع الثانی	ساعت	دقیقه	

NÛBIHAR AKADEMİ

۵۸۰-۷۵

اداره تلگرافات دولت علیه ایران

مرکز

تاریخ شهر سنه ۱۳۰۴

از کرنسا الی بد

نمره	عدد کلمات	تاریخ مطلب			اطلاعات
		روز	ساعت	دقیقه	
جواب حضوری					

خدمت جناب اجل افخم امین السلطان و جناب اجل افخم قوام الدوله در باب تقاضای محموله نفت بجوانیر مالاً صلاح نیست بدیر مقرر فرمایند باطلاع آقای حسن وکیل الدوله الخلیس و جوانمیر خان و آدم چاکر بکه جنابعالی حتمی غله مالیه شود و خود جوانمیر هم ضمانت بنماید و اگر محض بذل مرحمت در امر مالیه تخلیه با گماشتن بزرگ مسئولیت برای خانه نفت نیست و مخابره لازم بود جسارت نماید حسام الملک

بواسطه تلگرافخانه | تلگرافچی گیرنده مطلب

تاریخ ۱۱ شهر ربیع الثانی ساعت دقیقه

۵۸۰-۱۷۷

مرکز جابر

از کرمان

نمره ۱۹

حضرت مقرب الخاقان متمم الملک فرمانفرما شرف زندگی از قرار نوشته جات جرائد محلی بقعه شاه نعمت الله ولی را از قرار اخبار و نوشته جات که از مافوق غیره رسیده همه ساله با مجرمان ملاقات نموده و در ظهر السلام مجرمان با آنها دخالت و بعد با شرایط خفیه و لی آنها امضای قتل مجرمان را از والی و مشیر نموده و دیات عالی میخواهند و بواسطه اینکه تا کنون امضای آنها نرسیده موقوف است آدم گذارده و مترصد است هر آن که دخالت آنها صحیح و مشخص شد با شرایط و قرارهای خفیه امضا نموده و بعرض حالی جرائد آگاهی شاهنشاهی ارواحنا فداه میرساند حسام الملک

کرمان مظفر

شنبه ۲۲ شهر ربیع الاول سنه ۱۳۰۴

NÛBIHAR AKADEMİ

۵۸۰-۱۸۱

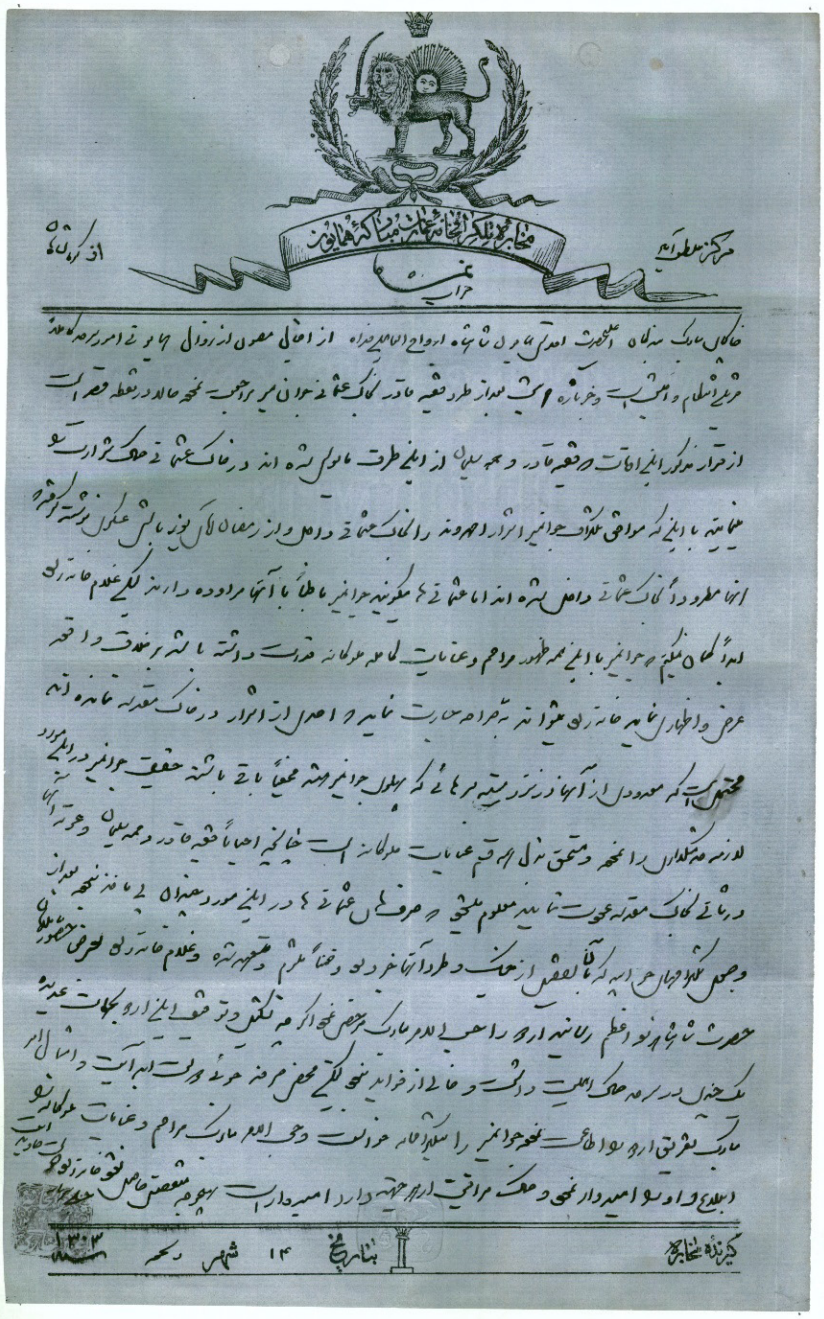

مرکز سلطنت

از کرمانشاه

مخابره تلگرافخانه شاهنشاهی مبارکه همایون

نمره

حرارت

خاکپای مبارک بندگان اعلیحضرت اقدس همایون شاهنشاه ارواحنا فداه از اهالی مصون از زوال همایونی امروز که علامت
عزت اسلام و اسلامیت است و خزانه ایران بعد از طرد بقیه قادر کلک عثمانی بدون میرزا حسن نجمه حالا در نقطه قصر است
از قرار مذکور اینجا آثار بقیه قادر و همه بیان از این طرف مأیوس شده اند در خاک عثمانی حکم تراشت
نمایند با اینکه موافق تلگراف جوانمیر اشرار اهورند را بخاک عثمانی داخل و از رمضان لاکی نوز مابین عکس نوشته گرفته
انها مطرود از خاک عثمانی داخل شده اند اما عثمانی ها میگویند جوانمیر ما طلبا با آنها مراوده دارند لکن غلام خانه را
ابداً گمان نمیکنم جوانمیر با اینکه همه طهور مراحم و عنایات ملوکانه قدرت داشته باشد بر خلاف واقعه
عرض و اظهار نماید خانه را میتواند به تبرا صادرت نماید و اصدار از اشرار در خاک مقدسه نمانده اند
محتمل است که معدودی از آنها در تردد میتوانند که اهالی جوانمیر مهنه مخفیاً باقی باشند حقیقت جوانمیر در اینکه مورد
لازمه تلگرافی را نجمه و متحقق نزد اهالی قسم عنایات ملوکانه است چنانچه احیاناً بقیه قادر و همه بیان و عورت آنها
در خاک مقدسه عبور نمایند معلوم میشود حرف عثمانی ها در اینکه مورد بعضی بی مانند نجمه بدون
وجه تلگرافچیان حرامیه که تا بالفعل از جنگ و طرد آنها خرد و تقاً ظلم و تعدی شده و غلام خانه را بعرض حضور تلگرافی
حضرت شاهنشاه نوع اعظم رسانیده ارجو راجع الی امر مبارک مرخص نمیکند اگر چه تکلیف و توقف اینکه ارو بجهات عدیده
ملک چنین در رسمه حکم اهلیت داشت و خالی از خرابی نمیکند لکن محض مرحمت خود حرکت ابدا آیت و امثال امر
مبارک تعریق ارو بواطاعت نجمه جوانمیر را سلکه خانه خواست و حجت الامر مبارک مراحم و عنایات ملوکانه شو
ابلاغ و او نیز امیدوار نمی و حکم مراقبت ارجو جهت دارد امیدوار است بعرض مشخص حاصل نموده خانه را تو

گیرنده تلگرافچی

تاریخ ۱۴ شهر ربیع ۱۳۰۳

NÜBİHAR AKADEMİ

ج۳ - ۹۳

اداره تلگرافی دولت علیه ایران

از کرمانشاهان به ۱۳۵۴

نمره	عدد کلمات	تاریخ اصل مطلب			اطلاعات
		روز	ساعت	دقیقه	
حصص ۵	۲۴۵				

خدمت جناب مستطاب اجل اعظم افخم امین السلطان وزیر مالیه و دربار اعظم دام اقباله الی آخر خداوند جان ناقابل خانه زاد را

تصدق چنان جواهر بی بهای مبارک نماید فرمایشات که جناب مستطاب اجل اشرف شیرالله دوله حسب الامر مبارک تلگراف فرموده بودند

جواب عرض شد مراتب اخبار صحیح تلگرافی فیه قدر و بهمین و عموم رجمه دند بزرگوک رفته تسلیم شده بذیل است

آنها را تبعید خواهد کرد ولی هر جا باشد که هرگز خیال بازگشت برای آنها نباشد این شفره را خفه شما نیها تصدیق

دارند که تسلیم شده اینها هم بواسطه اقدامات و اهتمامات این خانه زاد دولت جاوید عهد قاهره بعهده الله

سالها در عهد این کار بعهده نشده در باب ۵۵ ۸۲ ۸۲۹ ۵۰ ۹۰ ۷۵

۲۵ ۹۰ ۸۲ ۱۶ ۹۰ ۳۳ ۳ ۱۶ ۳۹ ۸۶ ۱۶ ۹۰

بواسطه تلگرافخانه	گرفته شد	گیرنده مطلب
تاریخ شهر	ساعت	دقیقه

NÜBİHAR AKADEMİ

٥٩٣ - ٢٧

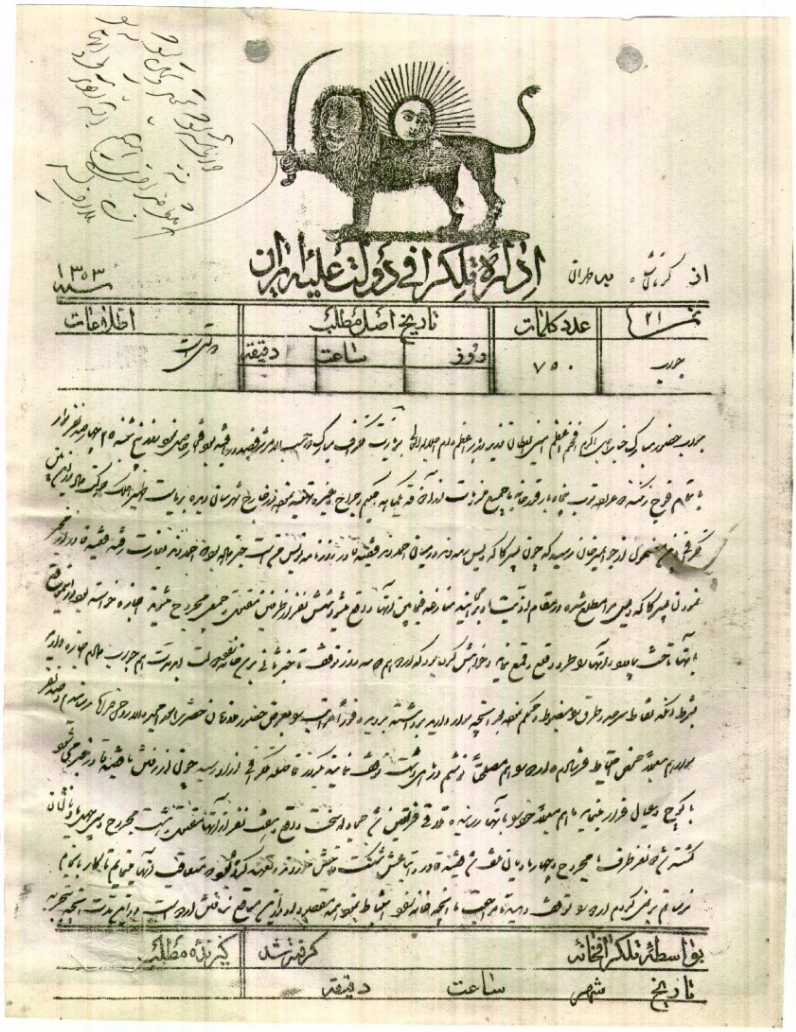

اداره تلگرافی دولت علیه ایران

از کرمانشاه

سنه ۱۳۵۳

نمره ۲۱	عدد کلمات	تاریخ اصل مطلب			اطلاعات
		روز	ساعت	دقیقه	
جواب	۷۵۰				در تشریف

بجواب حضور مبارک حضرت اقدس اکرم اعظم امیر لشکر ظفر اثر ولیعهد عظیم اعلیحضرت همایون ارواحنا فداه بزیارت عتبات عالیات مشرف شده بود و بعد از تشرف بعتبات عالیات و زیارت مشهد مقدس رضوی و بقیه بقاع متبرکه بلدان مشهد ۲۹ جمادی الثانی با تمام فوج رشته و عراده توپ و ۱۰ عراده توپ و جمیع فرنگیات از آن حدود بمنزل چم مرزات و از آنجا بمنزل چم چراغ و از آنجا بمنزل خرقان و از خرقان بمنزل شهرستان و از آنجا بمنزل بیات و از بیات بمنزل ملک و از ملک بمنزل کرمانشاه وارد شدند

کرمانشاه مشهور از جمله همان رسیده که چون پسر کاکه پس مسعود در میان چهار دره قشقه تا در دره نمود پس حرکت جرم بلوچ چهار دره بغارت قشقه و در دره نمود و نمودن پسر کاکه پس مراطلع شده در مقام اذیت او برآمده مسافرت خود پس آنها در دره قشقه مشغول نفر از مردم مقتول و مجروح شده جمعه خواسته بود از این قرار با آنها تحت بیاید و از آنها بطرف دره قشقه رفته خواهش کرده بود که در هم سه روز توقف تا خبر ثانی برسد خانه نفوس دولت ابد مدت هم جواب سلام جمعه داده بشرط آنکه نقاط سرحد طرفین مضبوط و محکم نمود بر آنچه مرادر داده بود بر آنچه بود بعرض حضور اقدس حضرت اعلیحضرت همایون خلد الله ملکه و روحی فداه رسانیده فوراً امر جواب سلام جمعه بدهند و حضرت اعلیحضرت همایون خلد الله ملکه و روحی فداه رسانیده فوراً امر جواب سلام جمعه بدهند و حضرت اعلیحضرت همایون خلد الله ملکه و روحی فداه رسانیده فوراً امر جواب سلام جمعه بدهند

بکوچ و بلال قرار بنمایند تا هم سعید حسن بیاید و آنها رسانیده تا در قرقیس نیز حمله و سخت و رفع بعضی نفر از آنها مقتول و مجروح پس چهار و یا نفر کشته و مجروح و چهار و یا نفر طرف مجروح و چهار و یا نفر قشقه و در دره آنها عیش شکست و پیش خود رفته و تعهد کرده که دیگر متعرض آنها نخواهیم شد تا کار با ایشان

رسانیم بر عرض کردیم اگر توقف دهید تا هم جیب ما آنچه خانه نفوس انتظام بخود همه مقصود و اولاد بی موقع نشده اگر دو ایام مدت آنچه حجر

بواسطه تلگرافخانه	گرفته شد	کیفیت مطلب
تاریخ شهر	ساعت	دقیقه

٥٩٣-٣٤

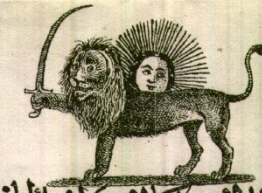

اداره تلگرافی دولت علیه ایران

از کرمانشاه به ۱۳۰۳

نمره	عدد کلمات	تاریخ اصل مطلب			اطلاعات
		روز	ساعت	دقیقه	۳
لعیه حوالت ۱۴					

قضیه قاچاق از بغداد و تکذیب چای که عرض کرده اند نان و نمک شاهنشاه عالیجاه را بجا آورده باشم سوار با جنگ قضیه قاچاق
بالاجماع با نجف شان و بالا با نهاشان یک دو زیاد تر گلوله خورده اند و حالا از مامورین حرکت قضیه در خاک عثمانی را
مشدد است رفع بند صدق آن معلوم شود و الا مدعی مفروض همه وقت بدسکوه میشود و این که نه ضبط شاه قضیه
در قوه مامورین عثمانی نیست و دائما با من خلاف نما قابل ظهور بر ایشان تا آخر حقیقت قضیه آنها کاب نهاد حوالت
انتهی معهذا حسین آن سرتیپ نیز ظهیر الملک و مصطفی قلی خان نایب اجیه آن را بسپاری صد فرستاده حقیقت الدر نه نمیشه
اگر حقیقتا آنها شاکی مقدسه حضرت گفته باشند فوراً قلع بدهند بعرض میرساند با نچه امر فرمایند اطاعت علما از این
طرف در طرد اشرار ذره خود کوتاهی نیست چنانچه از طرف مامورین حرکت قضیه عثمانی اهم جدا اقدامات الدر نه
نعوه اصدی از اشرار قدرت ذره اشرار ندارند حسام الملک

بواسطه تلگرافخانه . گرفته شد | گیرنده مطلب
تاریخ ۲۱ شهر دهم ساعت دقیقه

NÜBİHAR AKADEMİ

٥٩٣-٩٥

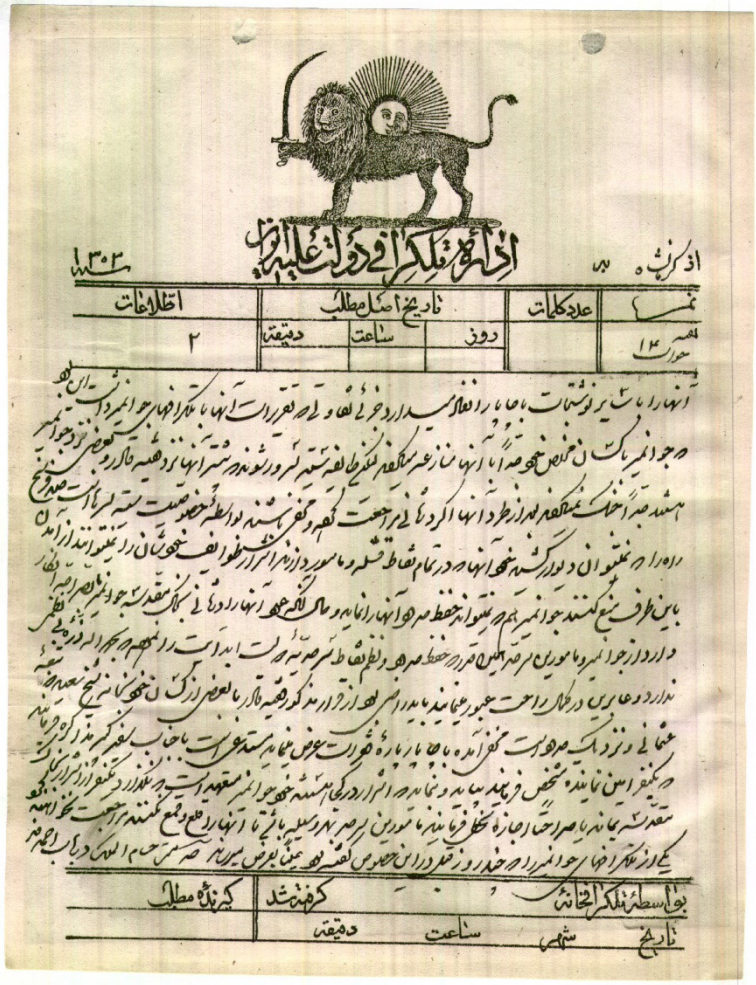

اداره تلگرافی دولت علیه ایران

از کرنش ٥ ٧ ١٣٠٣

نمره	علامت کلمات	تاریخ اصل مطلب			اغلاطات
		روز	ساعت	دقیقه	
نمره ١٢ حوالجات					٢

آنها را با سایر نوشتجات با جاپار ارسال میدارد خواهش لفاوه تا در تعرات آنها با تلگرافهای حوالجات داشته باشد
در حوالجات پاکت آن مخصوص خود صدا آنها نازعه متکلفه لفظ طایفه سنیه لر و ارشوند در شتر آنها نوشته تا کار و بعضی حوالجات
هستند صدا اخلاق متکلفه بعد از خرد آنها اگر دیگر تا در جهت گفته و گفته شده بواسطه مخصوصیت سنیه لرها است صدا و تاریخ
را در نتوان دیوار کشیده خود آنها در تمام نقاط قشله و مامور در زیر اسرار مطوالف خود شان را نتوانند از آمد آن
باین طرف منع کنند حوالجات هم نتوانند حفظ صدا خود آنها را نمایند و مال آنکه خود آنها را دیگر تا کمال مقدسه حوالجات صدا آنها را
دارد از حوالجات و مامورین مرقد امین قرار حفظ صدا خود و نظم نقاط سرحد سنیه دولت ابدات را نهم در بحر اله ذره بی نظر
ندارد و دعایی در کمال راحت عبور نمایند باید امین بعد از قرار مذکور قشله تا کار با بعضی از آن خود نمایند تا نتیجه مقصد
عثمانی و نزدیک صدا دولت گفته آمده با جاپار پاره شورات عرض نمایند مستدعی است با جناب کفیل مذکور قرار کرده
در یکنفر امین نماینده تشخیص فرمایند بیاید و نماید در اسرار دیگر هستند خود حوالجات متعهد است در بلدار در یکنفر از اسرار
متقدسه بیاید با صراحت اجازه تخلی فرمایند مامورین سرحد بهر وسیله باشد تا آنها را قطع و منع نمایند مراجعت نخواهند
یکی از تلگرافهای حوالجات را چند روز قبل در این خصوص گفته بود عین عرض میرساند صدر مسمی حسام الملک دیاب احمد

بواسطه تلگرافخانه ... گرفته شد | گیرنده مطلب

تاریخ ... شهر ... ساعت ... دقیقه

٥٩٣-٨٤

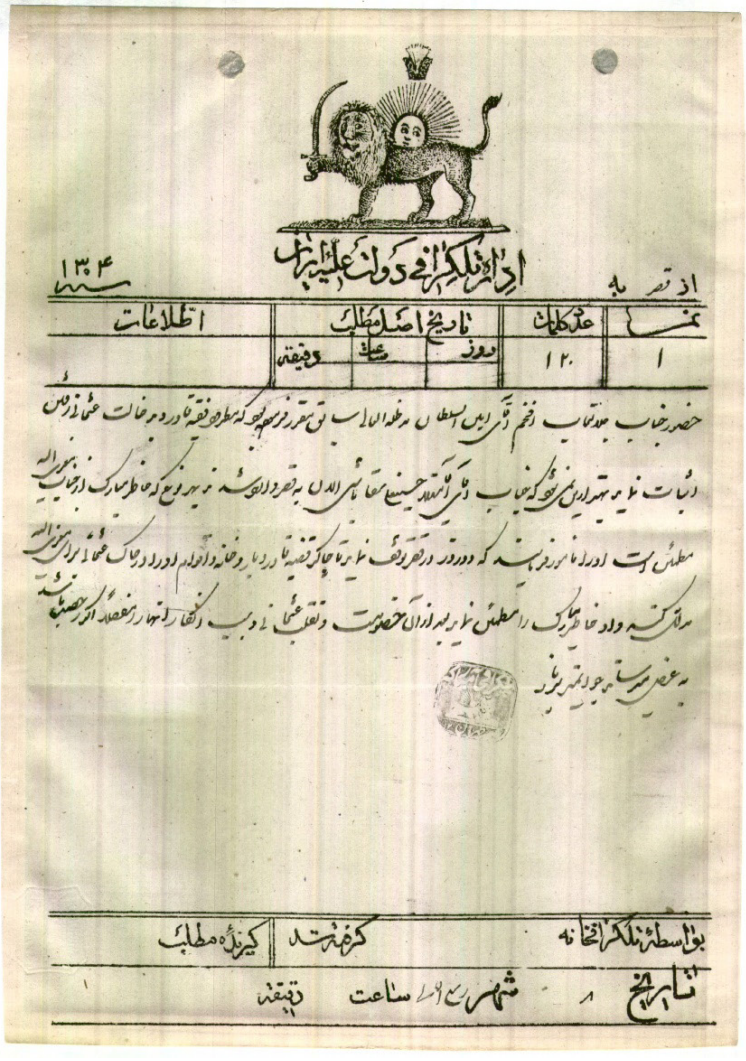

اداره تلگرافی دولت علیه ایران

از قصبه به ۱۳۰۴

نمره	عدد کلمات	تاریخ اصل مطلب			اطلاعات
		روز	ساعت	دقیقه	
۱	۱۲۰				

حضور جناب جلالتمآب فخم ولی‌العهد سلطان مرحمت الملک سلطان تق سرور مرسوم بود که مطلوب فقیه تاردو در خالت عثمانی از قرار
اثبات نماید تهران این شود که جناب ولی‌العهد حسینقلی معاشی الدین به قصد والوشه نه بهر نوع که خاطر مبارک از جناب بنده الله
مطلع است اورا مامور فرمایند که دو روز در قصر توقف نماید تا چاک قضیه تاردو و خانه و اولاد اورا در چاک عثمانی برای بنده الله
مراقب کنند و اولاد خاطر مبارک را مطلع نماید بعد از آن خصوصیت و تعقیب عثمانی ادب انتظار انتهار مقصد اگر حضرت شد
به عرض مبارک جواب بنویسد

بواسطه تلگرافخانه | کرمانشاه | کیرنده مطلب

تاریخ ۱ شهر ربیع الاول ساعت دقیقه

NÛBİHAR AKADEMİ

٥٩٢-٨٥

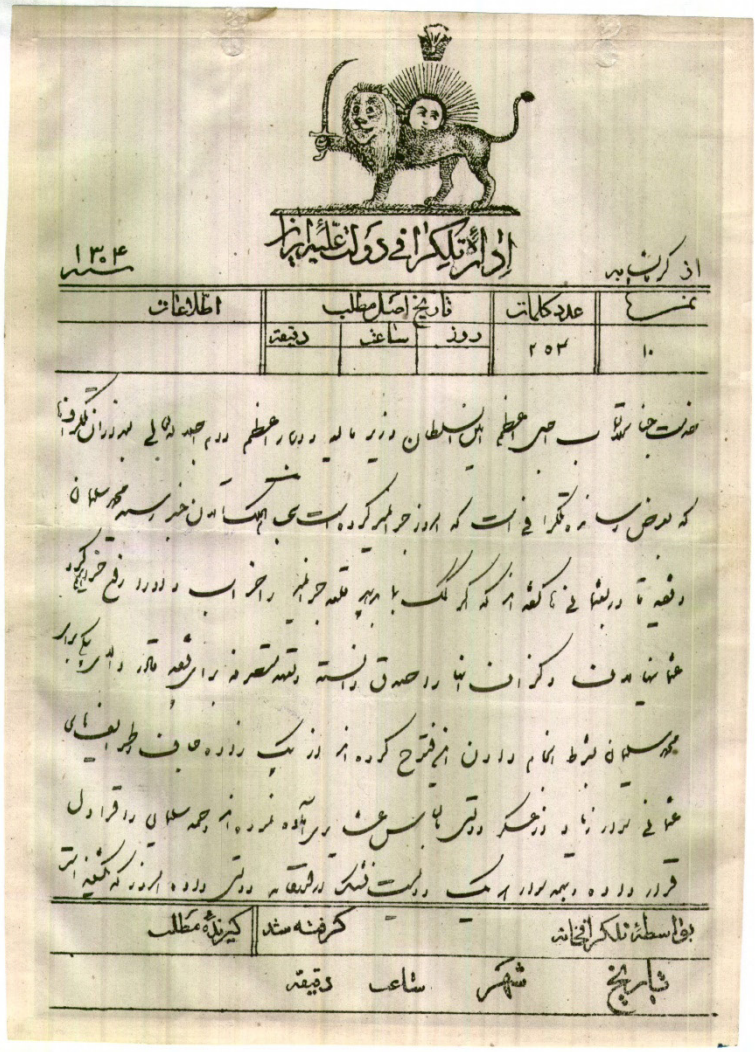

اداره تلگرافی دولت علیه ایران

از کرب به

سنه ۱۳۰۴

نمره	عدد کلمات	تاریخ اصل مطلب			اطلاعات
		روز	ساعت	دقیقه	
۱۰	۲۵۳				

حضرت جناب مستطاب حسام اعظم امین السلطان وزیر مالیه دربار اعظم دام اجلاله العالی بعد از اظهار تلگرافی

که عرض شد نوشته تلگرافی است که امروز جواب گرفته است بعد از اهتمام آن خبر رسیده محمد سلیمان

دفعه تا در بغداد نامه نوشته که اگر تلگراف با مهر قلعه جواب را خراب و دور رفع خرابی کرد

عثمانیها هدف و گزاف آنها را حقیقت دانسته و تعهد تصرف برای قلعه قادر و دلیر بیک برادر

محمد سلیمان شرط انجام دادن این فتوح کرده از یک روز و نصف طرف ایلخانی

عثمانی نوروز زیاد و زنگر و دیتی با سی عدد توپ آماده نموده از جمله سلیمان را قرار دل

قرار داده و به برادر یک دست فشنگ از قبیله دیتی داده امروز که تمکین است

بواسطه تلگرافخانه | گرفته شد | کیرنده مطلب

تاریخ | شهر | ساعت | دقیقه

٥٩٣-١١٥

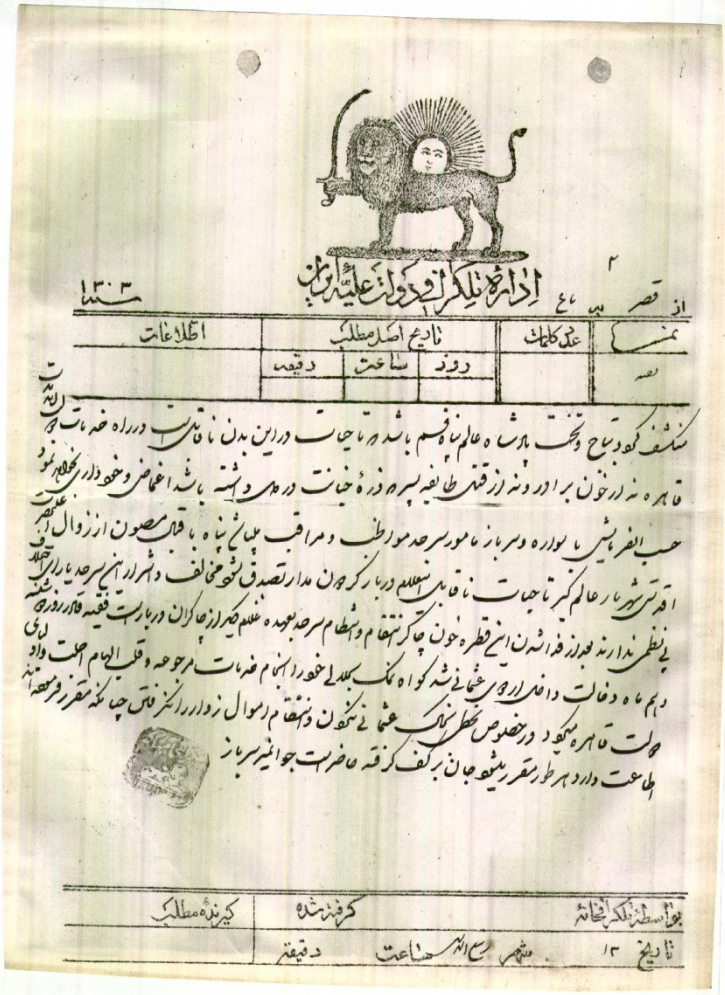

٢

از قصر همایون

اداره تلگراف دولت علیه ایران

سنه ١٣٠٣

نمره	عدد کلمات	تاریخ اصل مطلب			اطلاعات
		روز	ساعت	دقیقه	

سنگشف کوه و تاج و تخت پادشاه عالم پناه قسم باشد هر تا حیات در این بدن ناقابل است در راه خدمات دولت ابد مدت
قاهره نه از خون برادر و نه از قتل طایفه پسر و ذره خیانت در میان داشته باشد اغماض و خودداری نخواهد نمود
حسب الفرمایش یاوره و سربازان مامور سرحد مواظب و مراقب پناه پناه مصون از زوال اعلیحضرت
اقدس شهریار عالم گیر تا حیات ناقابل مسلم دربار گردون مدار تصدق شود مخالف و اشرار این سرحد یاران جهلا
بی نظمی ندارند بعد از فراشدن این قطره خون چاکر انتقام و انتظام سرحد بعهده مظلوم دیگر از چاکران دربار است فقیه قادر روز چهارشنبه
دهم ماه وفات داشت از روی عثمانی شد گواه تمک بعدلی خود را انجام خدمات مرجوعه و قلب الهام اجلت داد
حالت قاهره میگردد در خصوص حفظ تمک عثمانی تمکن و انتظام اموال زوار را نگرفتن چنانکه مقرر فرموده اند
اطاعت دارد هر طور مقرر میشود جان بر کف گرفته حاضر است جوانمیر سرباز

بواسطه تلگرافخانه	گرفته شده	گیرنده مطلب
تاریخ ١٢	شهر ربیع الثانی ساعت	دقیقه

EXTENDED ABSTRACT

Kurds, like any nations or neighboring states, is composed of many tribes, clans, dialects, and sub-dialects which are distributed among various areas and compose part of the national history. Although, yet, the history of the tribes and Kurdish fractions has not been recorded completely. What available now, is in the form of oral history, travelers' and orientalists' perspectives. However, after the decline of Kurdish Emirates, the role of Kurdish tribes and clans has appeared better, each tried to preserve their tribal, and geographical interests. Some of those tribal chieftains were either educated or supported educated people. Therefore, the history of a tribe and even a nation has been recorded within poetry and literature.

The geography of Hamawand tribe was located within Chamchamal and suburban areas near Kirkuk. It was a strategic and important place, it was a disputed area among many tribes, and a rebellious area against successive authorities. Particularly under the authority of Ottoman empire, it was an area close to the border of Iran, consequently, it was a hot region between the two great states.

Searching in the archives of regional countries generally, Ottoman and Gajar's archives particularly, will uncover many hidden aspects of our national history. There is no doubt that, the history of national movements, events and great figures will also be known to public.

In this regard, Iran archive of Gajar's will hold treasurable documents of important events, and Kurdish figures. Though, they have recorded history for their own favor but the documents can still be regarded fruitful for Kurdish history and Kurdish literature in particular.

Faqe Qadri Hamawand as one of the great poets in the nineteenth century, was not only known by his characteristics as a great poet but also by his role as Hamawand chieftain in the region. After the demise of Baban Emirate, had become an effective character in the region, and had the most tensions with both Qajari and Ottoman states. Thus, in addition to his literary products, the archives of the neighboring countries will support to explain part of the biography of this person.

The research study entitled (Faqe Qadri Hamawand in Qajar Archives) is an attempt to shed a light on some political aspects of the life of this poet and chieftain in the archives of Ottoman during the times he had conflicts with Ottomans. At the time, he resorted to the Qajar dynasty and then spent most of his life on the border between these two states. This study tries to cite his struggles with the two states, the time he got injured, the conspiracy on him by the two states, his attempts for negotiations, his leaving for Zahawi, and Luristan regions, and even his relations with Hamawand notables and other Kurdish tribes of Gajar's border.

The paper, in addition to highlighting on some aspects of his biography and his tribe, will also discuss his perspectives and reactions. In this respect, the study will also present the content of the letters which had been exchanged between rulers of Kirmashan and Jwamer khan about the existence of Faqe Qadri on the border of the two states. The study will also show how the two states for their own interests unified to suppress the movement of Faqe Qadri and his companions. Firstly, the paper tries to translate the

content of the documents to Kurdish. Secondly, it attempts to uncover some hidden parts of his life and his political role in managing his tribe through using a simplified language based on the documents. For this purpose, to support the information of the documents, the researcher has resorted to other references of either oral history or of other historians and orientalists. This is to let the reader to refer to both the history of Faqe Qadr and his tribe to explain better the way of their treatment was. In this regard, a major part of his life and tribal administration will be known to public through these documents. In addition, it can also be an introduction to discovering thousands of other documents on Hamawand movement in Ottoman archives. In return, these documents, will enrich literary, administrative, and social histories of the region. And it will pave the way for further academic studies on the region.

From the perspective of Qajar documents, Iran government considered Faqe Qadr and his companions as a threat to the land of Iran and therefore, they had attempted to utilize other Kurdish tribes in Kirmanshan and Jwamer khan to get rid of him. Although, the Iranian government did not trust Jwamer khan, thinking that he had kinship relations with Faqe Qadr and will not try to overpower him. Due to this mistrust, Qajars would later put an end to Jwamer khan.

Hoping that through using these archival documents, the paper will be an introduction for further information about other Kurdish characters, movements, and tribes. Besides, in this prospect, based on finding out information about Kurdish poets and scholars, other parts of the history of Kurdish literature might be recorded.